

Revisionism a demokracie

Povaha dnešního revisionismu.

Na způsobu nynější revisionistické agitace a protia agitace si můžeme změřit, jak daleko jsme se už dostali od sebeurčovací ideologie, v jejímž jménu se vedl konec války a uzavíral mír. Revisionisté si počínají, jako by se územní změny, jichž se domáhají, netýkaly místního obyvatelstva, a ani se už nenamáhají dokazováním, že tito obyvatelé si sami přejí změnit státní příslušnost, nebo aspoň, že je to v jejich prospěch. Nezdržují se demokratickou argumentací. Že Německo „neustane, dokud.“, „že Maďarsko se nikdy nesmíří.“, že Itálie „nutně potřebuje a žádá...“, jsou v jejich očích dostatečně silné důvody, aby se sáhlo k opravě hranic. A některé mocnosti, příliš starostlivé o mír a příliš bázlivé před důsledky svých smluvních závazků, poskytují sluchu těmto výkladům. Ohniska nespokojenosti, neklidu a agitace nejsou v pohraničních pásmech, po jejichž revisi se volá, nýbrž v hlavních městech a vládách určitých států, které mluví o sporných územích jako o ukradeném majetku, jímž měly a mají právo volně disponovati. Zejména italské nároky se s velkou samozřejmostí rozšiřují na území, která mají nepatrné procento italského obyvatelstva a která nikterak netouží po tom, aby se dostala pod žezlo římského suveréna. Itálie opírá své nároky prostě o to, že jí ona území byla „slíbena“ londýnskou smlouvou, přiníž však ani ten, kdo sliboval, ani ten, kdo sliby přijímal, se nezajímali o to, co slibům říká ten, kdo je měl platit. A ještě dnes, kdy se činí pokusy zapomenuté sliby zase vyhrabat, jest ve velmocenských kruzích jisté překvapení nad tím, že předmět oněch slibů má o věci také své mínění a dokonce i jistou moc, již mu dodává důrazu. Italská expanzivní politika je někdy dokonce tak zpozdílá, že se inspiruje vzpomínkami na starou římskou říši. Pouhá existence historického školního atlasu jí stačí k tomu, aby reklamovala země, v nichž dlouhá staletí zatím způsobila tak hluboké změny, jaké jen jsou možné. Německý revisionism, který po válce lpěl na liteře čtrnácti bodů Wilsonových a dokazoval, že platila pro všechny jiné mimo Němce, opustil tuto v zásadě správnou, i když tehdy snad neupřímnou, argumentaci a vrátil se k předválečným důvodům pangermánské rasové výlučnosti, výbojnosti a vládychtivosti. Maďaři se zase dovolávají svých velkých liberálů, aniž by byli ochotni připustit, že jejich národnostní politika byla a jest pravým opakem všeho liberalismu.

A povaha dnešního protirevisionismu.

Myslí-li revisionisté o územních otázkách na evropském kontinentě ve stylu absolutistického imperialismu a dovolávají-li se, ať už úmyslně či podvědomě, práva dobyvatele, myslí o nich státy, proti nimž revisionistická agitace směřuje, ve stylu nacionalistického mysticismu, což není o nic vhodnější pro správné posouzení otázky. Každá cikánská vesnice, na niž si nikdo před rokem 1919 nevzpomněl, se tajemným způsobem

stala nedělitelnou součástí národního těla, jakmile delimitační komise vyslovila její jméno a zanesla je do seznamu obcí dotyčného státu. Nikdo se netáže, jakým konkrétním způsobem, podle rozhodnutí kterých živých a chybujiících lidí se dostala ke státu. Je prostě tajemným a mystickým způsobem naše, posvěcena krví a potem předků. Dovolí-li si pak někdo uvažovat o věci reálným způsobem, nechybí dobrovolných policajtů, kteří by ho nejraději odvedli rovnou do kriminálu.

Oba tyto způsoby myšlení jsou na hony vzdáleny onoho demokratismu, pod jehož ideovou patronancí vznikala nová Evropa. Demokratické vlády a demokratičtí občané mají mravní povinnost uznávat jen jediný způsob odůvodňování revise, totiž odůvodňování zásadou sebeurčení národů. Mohou této povinnosti uhýbat, chtějí-li se držet jen litery pozitivního práva mezinárodního, jak je vtěleno v pakt Společnosti národů a v minoritní smlouvy, ale nemohou jí uhnout, chtějí-li se politicky spravovat v duchu oněch ideí a onoho nepsaného právního citění, jejichž je dnešní mezinárodní právo nedokonalým a kompromisním vtělením.

Trochu teorie o sebeurčení.

Jak by vypadala zásada sebeurčení, kdybychom ji domyslili do důsledků? Asi takto: Každý jednotlivec má právo volit si svou státní (národní) příslušnost. Tato interpretace vyžaduje odůvodnění. Wilsonovy deklarace nemluvily ovšem o jednotlivcích, nýbrž o národech (peoples), tedy o kolektivech:

Není nikde práva, podle něhož by bylo možno strkat národy ze svrchovanosti pod svrchovanost, jako by to byl majetek.

Žádnému národu nesmí být vnucována svrchovanost, pod níž si nepřeje žít. Žádné území nesmí změnit držitele, leda za tím účelem, aby jeho obyvatelům byla zajištěna slušná příležitost k životu a svobodě.

Národy mohou býti ovládnány a spravovány jen se svým souhlasem: sebeurčení není pouhá fráze.

Jak tu dojdeme od národa k jednotlivci, o němž jsme výše řekli, že si ve jménu sebeurčení má právo volit státní (národní) příslušnost? Snadno. Mluví-li Wilson o „národech“, má na mysli demokraticky organizované společnosti — tak aspoň si v duchu zásadního demokratismu musíme jeho slova vykládati. Demokraticky je organizována ta společnost, v níž politická moc je tvořena vůlí nebo souhlasem svobodných jednotlivců (nebo také skupin). Svobodný, to znamená jistými základními nebo přirozenými právy disponující jednotlivec je tedy základem každé demokratické společnosti, tedy i společnosti národní. („Národní“ znamená na západě tolik, co „státní“.) Národ (stát) je proto výsledkem chtění svobodných jednotlivců, jinými slovy: je to zákon nebo organizační pravidlo, které svobodní jednotlivci dobrovolně přijali a zavázali se zachovávat. Doplnkem je pak jiné pravidlo, které předpisuje, jak se onen základní zákon může měnit, doplňovat nebo i rušit. Stát (národ) je tedy zá-

kon (Masaryk říká program), který spočívá na vůli, nebo řekněme svědomí, svobodných jednotlivců, občanů. Jestliže tedy vůle občanů tvoří stát, to jest ukládá si zákony, může jej i měnit, to jest dávat si jiné zákony, vytvořit jiný stát, jinými slovy měnit státní příslušnost občanů.

Přenesme tuto úvahu na jednotlivého člověka, který by chtěl změnit státní příslušnost. Má dvojí možnost: buď se snažit, aby základní státní zákon (program, ústava) byl změněn podle jeho přání, anebo opustit stát, jehož byl až dosud členem, a vstoupit do státu jiného (to vše podle zvláštních pravidel, která by v takovém demokraticky ideálním právním řádu musila být — a v podstatě už jsou — stanovena.) V prvním případě by navrhl novou ústavu a doporučoval by občanům, aby ji — podle pravidla, ustanoveného pro tento případ v ústavě staré — přijali za svou. V druhém případě by — zase podle jistých pravidel — odvolal svůj souhlas s ústavou, zrušil svůj podpis na občanské smlouvě a ucházel se o přijetí v jiném státním společenství — ovšem už podle pravidel tohoto nového společenství. Prakticky by to znamenalo, že by se musel přestěhovat do území oblasti tohoto společenství, protože pro jedince nelze zřídit v oblasti jednoho státu zvláštní správu podle zásad státu druhého.

A nyní přenesme tyto úvahy s jedince na početnou skupinu nebo „menšinu“, která chce změnit státní příslušnost. Obývá-li určité, vymezené území nebo aspoň má-li v něm převahu, má teoreticky trojí možnost: buď se zorganizovat, odvolat svůj souhlas s ústavou mateřského státu a stanovit si ústavu novou, to jest odtrhnout se s celým územím a osamostatnit se, po případě přičlenit se k státu jinému, který by eventuálně ani nemusil být sousední; nebo se hromadně vystěhovat — tomu obyčejně říkáme emigrace; nebo se konečně v rámci mateřského státu organizovat jako menšina, to jest vymoci si přibližně tytéž zákony, jaké by měla v úplné samostatnosti nebo ve státě jiném. V tomto posledním případě totiž, kdy nejde již o jedince, nýbrž o mnoho jedinců, je technicky možno zavést dvojí administrativu, jednu pro většinu, druhou pro menšinu, nebo přesněji: jisté administrativní zvláštnosti pro menšinu. Menšina pak má jistá privilegia, čili, jak se říká, je autonomní.

Neobývá-li menšina vymezeného území, nýbrž je-li rozptýlena po území většiny a pomíchána s ní, odpadá možnost odtržení od mateřského státu a zůstává jí jen možnost další: buď emigrace nebo menšinový stát, autonomie, která pak ovšem bývá značně omezena, protože při rozptýlenosti lidí po velikém území jsou technicky daleko menší možnosti dvojí (nebo několikeré) administrativy, než při soustředěnosti na kompaktním území.

Těmito možnostmi jsou teoreticky vyčerpány všechny možnosti „revise“, díváme-li se na ni se stanoviska důsledně demokratického, to jest počítáme-li s přirozenými právy občanů na národní (státní) sebeurčení.

Společnost národů a revise.

Sestupme nyní s výše těchto abstraktních úvah na půdu dnešní skutečnosti. Otázka, kterou si tu musíme položit, zní: do jaké míry jsou tyto ideální požadavky demokracie vtěleny v dnešním pozitivním právu mezinárodním? To jest otázka, která se týká mírových smluv, resp. paktu Společnosti národů a smluv minoritních.

V těchto smlouvách jsou skutečně jisté náběhy ke splnění ideálních požadavků, které jsme výše uvedli, ovšem dost nesmělé. Smlouvy aplikují princip sebeurčení jen ve smyslu naší třetí možnosti (autonomie) — ovšemže ani zdaleka tak radikálně — a to jen tak, že poskytují menšinám v určitých státech mezinárodní ochranu před násilím většiny, a jen v malé míře jim vyhrazují zvláštní práva a privilegia. Zavazují státy (ne všechny!) povšechně k respektování práv „rasových, jazykových a náboženských menšin“, aniž by však menšiny zprošťovaly v určitých případech příslušné státní suverenity a aniž by je uznávaly za právní osoby. Nezmiňují se tedy tyto smlouvy o dvou z našich možností výše uvedených: o dobrovolné emigraci a úplném odtržení od státu, a ponechávají je vnitropolitickému vývoji dotyčných států. Těchto dvou možností mohou menšiny užít jen na svou pést, aniž by měly jakoukoli oporu u Společnosti národů. (Mírové smlouvy jich užily jen jako pomůcky k definitivnímu rozhraničení nových států tím, že daly občanům určitých území právo optovat, a tím, že v jiných územích nařídily plebiscity; ale pro budoucnost již jejich užití menšinám nevyhradily.)

To však neznamená, že se obě možnosti nemohou, vynutí-li si to okolnosti, stát předmětem mezinárodního uvažování. Mohlo by se to stát zejména podle III. a IV. článku paktu Společnosti národů, které vymezují působnost shromáždění a rady Společnosti tak široce, že v podstatě žádná otázka mezinárodního dosahu z ní není vyloučena. Tyto orgány se totiž mohou zabývat „každou otázkou, která spadá do působnosti Společnosti nebo která se dotýká světového míru“. Tuto širku omezuje jen ustanovení, že Společnost se může onou otázkou zabývat teprve tehdy, byla-li o to požádána svým členským státem (čl. XI, odst. 2). Na druhé straně však jsou členové Společnosti přímo povinni předložit radě každý spor, který hrozí vážnou roztržkou mezi nimi a jež nelze řešit arbitráží nebo soudním řízením (čl. XV, odst. 1). A konečně tu je „revisionistický“ článek XIX, podle něhož může shromáždění Společnosti doporučit svým členům, aby přezkoumali nesplnitelné smlouvy anebo jednali o okolnostech ohrožujících světový mír.

Přes to, že tato ustanovení jsou velmi obecná a že právo na sebeurčení se jen v malé části stalo psaným právem mezinárodním, jest pakt Společnosti národů zdrojem slibných možností dalšího vývoje, a bude záležet jen na věrnosti členských států k demokratickému principu a na jejich vzájemné loyaltě, zda-li se tyto počátky rozvinou. Až dosud byla Společnost národů spíše zápasíštěm o princip suverenity než o princip demokratické kontroly. Th. Ruysse napsal:

„Wilsonovský postulát práva národů na sebeurčení se zčásti uplatnil při redakci mírových smluv; vskutku se však vyčerpал uzavřením těchto smluv. Dnes, stejně jako včera, není toto právo vysloveným principem práva národů; zůstává v některých smíšených zemích více méně nejasným nárokem „menšin“ na osvobození, ostatně silně potíraným centralizačními snahami „většin“. Roku 1919, stejně jako roku 1815, bylo lidstvo rozděleno na šedesát t. zv. suverenních států; avšak suverenity je svou podstatou popřením práva národů na nezávislost nebo autonomii. Tak nemá právo národů na sebeurčení žádné formální existence; není instance, před níž by bylo lze se ho dovolávat. Aby se zbavil nenáviděné svrchovanosti, nemá národ státní ještě jiného východiska než povstání nebo válečnou intervenci státu spřáteleného nebo zajímajícího se o jeho požadavky.“

Přes to přese všecko je Společnost národů jedinou baštou mezinárodní demokracie, ať jakkoli nedokonalou a nepevnou. A uvážíme-li obtíže, s jakými zápasí, musíme uznat, že je poměrně velmi účinným nástrojem pro rovnání mezinárodních sporů. Je tribunou světového veřejného mínění, jemuž se nevyhne a o jehož přízeň se musí ucházet každý národ, hledající ať pro sebe, ať pro jiné, spravedlnosti. Prokletí, vyslovené Společností, není a nemůže být příjemné žádnému státu, nad nímž bylo vyneseno. Špatnými služebníky Společnosti jsou jak ti, kdo úzkoprse hájí nebo vykládají literu její ústavy, tak ti, kdo se snaží ji obejít.

Pravidla demokratického revisionismu.

Problém demokracie je tentýž v měřítku mezinárodním jako v národním. Tak jako ve vnitřní politice států musí být demokracie s to, aby rozřešila naléhavé otázky, včetně hospodářských, tak v politice mezinárodní musí být s to, aby rozřešila palčivé rozpory mezi státy, včetně územních revisí a volání národů po svobodě. Nedokáže-li to demokracie, neobstojí. Ale jako ve vnitřní politice závisí její úspěch na ochotě a dobré vůli občanů, podrobit se demokratickému způsobu řešení a jako není jiné moci, která by lidi u těchto způsobů udržela, než právě tato jejich dobrá vůle, tak i v politice mezinárodní závisí úspěch demokracie na analogické ochotě a dobré vůli států. Jakmile jeden z nich se vymyká pravidlům, jež slíbil zachovávat, a utíká se ke lsti nebo násilí, donucuje ostatní, aby opustili demokratické metody rovněž.

Tím právě se prohřešuje skoro všecken revisionism a zejména Mussoliniho plán paktu čtyř, jehož vina a odpovědnost jsou tím větší, že není už pouhou agitací, nýbrž široce založenou mezinárodní akcí. Prohřešil se obcházením Společnosti, obcházením mezinárodní demokracie, zatajováním svých posledních cílů, nedostatkem upřímnosti, otevřenosti a přechytlým diplomatisováním. To ovšem je docela v linii fašistické politiky s jejím neuznáváním demokracie, neuznáváním přirozených práv jednotlivců i společností a s její vírou v právo dobyvatele a v důvod moci. Proti takovéto politice nemají demokraté jiného prostředku, než rekurovat také k moci — k obraně podepřené dobrým právem.

Dovolávat se dnes zásady sebeurčení národů, vyvozovat ji z práva jednotlivce na politické sebeurčení a aplikovat ji i na menšiny, bude se mnohým zdát počínáním velmi nečasovým. Jakže? Dnes, kdy tato demokratická nauka je všude na ústupu, kdy postupující kolektivism fašistický, stejně jako před tím komunistický, tvrdí, že jednotlivec není nic a celek všecko, kdy už i demokratická Anglie má svého fašistu Mosleyho, kdy starý Shaw mluví o americké ústavě jako o velké chartě anarchistů a pěje chvály na legendární postavu Guy Fawkesa, který prý chtěl před dávnými časy vyhodit londýnský parlament do povětří, dnes se odvažujete přijít s nejproblematičtější a pravděpodobně už překonanou částí této nauky a doporučovat krajní politický individualism? Nevidíte a nepotvrzuje vám zkušenost s poválečnou demokracií, že takový demokratism vede k nesmířitelným rozporům mezi občany, k neustálým bojům frakcí, stran a stavů, k neschopnosti vlád řešit naléhavé otázky a činit včas opatření, jichž vyžadují skoro den co den nepředvídané události, slovem k anarchii?

Jen jedním způsobem lze odpovědět na tyto námitky: že vyplývají nikoli z podstaty, nýbrž z nepochopení individualismu; že vůle jednotlivce, na níž politický individualism staví, není libovůle. Vůle je princip tvárný a disciplinující, nikoli anarchisující. Podřizovat se vlastní vůli, znamená svírat chaotické tendence přírodního člověka pravidlem, zákonem, programem, tvořit z přírodního klubka instinktů osobnost, zkrátka civilisovat se. Lidé, kteří nejsou schopni tohoto úsilí a této sebekázně, nebudou nikdy vládnout sami sobě, nýbrž budou vždycky jen ovládáni. Ale pak ovšem to nebude výsledkem přebyteku samostatné vůle, tedy individualismu a tedy demokracie, nýbrž právě naopak následek jejich nedostatku. Nevede k anarchii vůle lidu, nýbrž jeho z vůle. Mít pevnou vůli neznamená dělat, co si člověk právě zamane. Pravý opak: rozhodovat se podle určitých zásad. Rozhodnutí opustit společnost nebo stát, v němž jsem se narodil, vyrostl a pracoval, není a nesmí být chvilková choutka, nýbrž odpovědný a odůvodněný čin. Vzpomeňme jen, jak Masaryk odůvodňoval svůj boj proti Rakousku: třicet let žil a pracoval v Čechách, než došel k přesvědčení, že český národ má mravní právo jednostranně zrušit smlouvu s Rakouskem, protože Rakousko ji dříve porušilo samo. Ale když přišla chvíle, jednal rozhodně. To je příklad demokratické vůle a politického individualismu. V prvních týdnech po převratě podával Masaryk toto vysvětlení anglickému novináři, který si stěžoval, že Čechové nechtějí dodávat Vídni uhlí: Rakušané zdržují a nevracejí naše vapoupy a nechtějí nám z železničního materiálu postoupit tolik, kolik nám podle velikosti našeho státu náleží. To je zase příklad demokratické odpovědnosti, kterou náš prezident cítil vůči státu, od něhož jsme se odtrhli. Neslyšíme od něho, že jsme samostatní, že si proto můžeme dělat co chceme, a že nám po Rakousku nic není, nýbrž naopak, uznání mravní povinnosti vůči rakouskému lidu a zároveň vysvětlení, že nemusíme této povinnosti do stát, není-li rakouská vláda vůči nám loyální. Takováto vůle a takovýto individualism nemůže vést k anarchii, nýbrž k spravedlnosti. A proto bude demokracie na něm založená vždycky z oblasti věčných ideálů, a diktatura všeho druhu jen východiskem z nouze. Všecko záleží na tom, abychom se i v politice rozhodovali svědomitě.

Zdeněk Smetáček.

poznámky

Propaganda půjčky práce

Při upisování půjčky práce se vynořila otázka její propagandy. Je jisto, že v tomto směru máme před sebou ještě slušný kus práce. Vrchnostenský stát rozmlouval se svými občany vyhláškami; diktatury kladou velkou váhu na propagandu; demokratické režimy stojí před velmi těžkou otázkou, jak propagandou získati občana pro souhlas s vůlí a prací režimu. Nedostatky se ukázaly již při propagandě půjčky. Byly kritikovány nedostatky úřední propagandy. Jsou vysvětlitelné; těžké ústrojí vládní administrativy těžko se seznamuje s velkým tím bohatstvím nástrojů, kterých nutno užít, aby propaganda dovedla najít cestu k duším, srdci i rozumu jednotlivců. To je skutečnost, kterou si musí státní administrace uvědomit; musí najít metody, jak se sblížit s občanstvem, jak s ním mluvit srdečnějším, živějším tónem. To je na př. i otázka poměru úřadů k tisku. Často si vedoucí úředník uvědomí, jakou cenu by mělo, kdyby tiskem — i jinak — veřejnost byla informována o tom, co dělá úřad, s jakými potížemi pracuje atd. Ale jsou úřady, které takový kontakt nerady vidí. Články, kterými chtěl ten či onen úředník informovat, popu-

larisovat práci svého resortu, jdou do presidia k aprobaci, re-
visi nebo superrevisi. Je-li tam pak někdo, kdo o tisku nemá
jiné stanovisko, než že „slušné lidi dává do novin“, redukuje
se spolupráce s tiskem na minimum, na dementi a úřední
opravy.

Byla-li položena otázka, zda státní administrativa učinila
vše, čeho bylo potřeba k propagaci půjčky práce, je nutno po-
ložit otázku, zda i druhé složky našeho politického a hospo-
dářského života učinily pro propagaci půjčky práce vše, co
se vykonat dalo. Jdu na př. kolem některých bank. V jejich
výkladech vidím, že celou propagaci půjčky práce obstaral
nějaký zřízence, který do výkladů položil několik prospektů.
To je vše. V době, kdy se podtrhuje význam reklamy, nedove-
dou banky udělat kousek kloudnější reklamy půjčce práce.
Strčí se několik prospektů do výkladu, několik se jich vylepí
uvnitř a dohromady se tomu říká: propaganda. Kdyby tako-
vouto propagandu dělal živnostník, který začíná, ztroskotat
by velmi brzy. Jdu kolem „Národních listů“. Ve výkladech
je vidět reklama pro kuchařskou knihu, kterou vydala Praž-
ská akciová tiskárna. Jsou tu obrázky z nějaké soutěže krásy.
Je tu mnoho obrázků. Ale nic, co by důrazně upozornilo, že
jest také nějaká půjčka práce.

Stát, to jsme my. I propagandu státu musí si hodně obsta-
rat jeho občané. Vidíme i při upisování půjčky práce, že to
dělají špatně. Mají příliš svých okresních starostí, aby mohli
pochopit základní potřeby státu. V. G.

Na úplnou adresu

„Volné směry“ přinesly v 2. čísle letošního ročníku článek
Emila Filly „Zrada generace“, který svou formou i obsahem
vyvolal u mnohých čtenářů přímo úžas. Skutečně je to výlev
tak bédné slovesné úrovně a obsahově tak pomotaný a po-
bloudilý nenávistný, že povážlivě připomíná chorobně rozru-
šené projevy toho druhu, s jakými ovšem nikdo nepolemisuje.
Když však už se stalo, že něco takového bylo napsáno a do-
konce otištěno, nezbyvá než konstatovati, že tato skutečnost,
datovaná 18. III. 1933, je, aspoň snad pro časy pozdější, ve-
lice výmluvným a průkazným dokumentem. Je svědectvím ne
snad jen o pisateli, který nebyl schopen ovládnouti své po-
city a myšlenky v mezích rozumnějších, ale především o ža-
lostně nízké úrovni listu, který se nerozpakoval něčemu tak
politováníhodnému poskytnouti místa, a stejně tak i svědec-
tvím o dekadenci v S. V. U. Mánes, kdysi Jiránkově, Kotě-
rově, Preislerově, Slavičkově spolku, který si přece i dnes je-
ště žádá být považován za ideově i mravně uvědomělého,
poctivého a naveskřz prospěšného činitele v českém kultur-
ním životě. Zde je to nejpodstatnější, o čem dříve či později
bude Mánesu — i přes veškeré sympatie a ohledy, které vši-
chni k jeho žádoucímu kulturnímu poslání máme — skládati
vážné úty. Kdyby je skládal dnešními vztahy „Volných smě-
rů“ k té ostatní české umělecké práci, která není u nynějších
pachtýřů spolkové moci v přízni nebo reglementována, byla
by to ovšem odpovědnost naprosto nedostatečná.

Josef Čapek.

národní hospodář

Glosátor:

Bolesti našeho záloženství

Dne 30. dubna t. r. byl tomu právě celý rok, kdy nový
bankovní zákon vstoupil v platnost. Jak se osvědčil?
Zda vyhovuje také vzhledem k našemu záloženství?

Události poslední doby dotvrzují oprávněnost a potřebu
takového nestranného a věcného rozboru. Čtli jsme v den-
ním tisku, že v jistém ústavě v Praze XII. byl předsedovi
povolen úvěr ve výši jedné třetiny všech svěřených pro-
středků. Čtli jsme dále, že ředitel a pokladník téhož ústavu
v Praze XII. požívali také milionového úvěru, a to dokonce
na účtech, znějících na cizí jméno. Jak je to možné? Jak
přijde vkladatel k tomu, aby za svou důvěru byl odměněn
moratoriem a nemohl svými penězi vůbec disponovati?

Profesor Vysoké školy obchodní, dr. G. Švamberg, vy-
dal po vyjití nového bankovního zákona knihu: „Ozdravení
našeho peněžnictví“, která dle mého názoru jest nejlepší

dosud vyšlým výkladem nového bankovního zákona. Ne-
chceme zde nijak kritisovati československé zákonodárství
ve věcech peněžních, poněvadž účelem našeho pojednání
jest zjistiti, zda dnešní stav vyhovuje potřebám našeho
záloženství. O vzniku zákona č. 54/1932 jest známo, že při
jeho tvoření nebyly slyšeny zájmové kruhy v dosta-
tečné míře. Dr. Švamberg praví dále:

„Okruh zájemníků na NBZ. je příliš široký. Velká část
jeho předpisů se vztahuje pouze na akciové banky. Některé
se vztahují též na bankovní a peněžní společnosti s r. o.
Jiné také na veřejné peněžní ústavy. Opět jiné i na lidové
peněžní ústavy (společny, okresní hospodářské záložny,
družstevní ústavy). Některé dokonce i na bankéřské pod-
niky (jednotlivecké, veřejné nebo komanditní bankovní spo-
lečnosti). Konečně jsou i předpisy, které se vztahují na ja-
kákoli družstva a jich svazy, nebo předpisy, které se vztah-
ují pouze na akciové banky, nevztahují se vždy na
všechny.“

„Cíl, který si NBZ. vytkl, je příliš veliký, v některých
směrech přímo velikašský, zejména tam, kde tisk 1622 si
troufá vyřešiti věc pro všechny budoucí časy.“

Vždyť důvodová zpráva praví, že účelem nového ban-
kovního zákona (zkratka NBZ.) jest mezi jiným také vy-
řešiti pro veškerou další budoucnost s úspěchem otázku
bezvadného financování podnikatelských složek našeho ná-
rodohospodářského celku.

NBZ. vytvořil dokonce zvláštní trestní právo peněžních
ústavů. Některé předpisy mají ráz úplně drakonický a je-
jich přesné provádění zatížilo by neobyčejně státní roz-
počet zvýšením nákladů na věznicství.

Jen namátkou uvádíme, že v málokteré záložně jsou
vkladní knížky označovány přesně vypočteným procentem
úrokovým, jak to předpisuje NBZ.:

„V záhlaví vkladní knížky (listu) musí býti zřetelně
vyznačeny: plná úroková sazba, sazby veškerých srážek
a z toho vyplývající čistá sazba úroková; změny uvedených
sazeb musí býti při nejbližším předložení vkladní knížky
(listu) stejně vyznačeny zároveň se dnem, od kterého platí.
Jest zakázáno, aby vydatel vkladní knížky (listu) hradil
srážky zákony přeepsané ze svého.“

Všichni členové správních rad záložen, kde vkladní kníž-
ky nemají takto označeny, podléhají dle NBZ. pokutě od
50 do 5000 Kč, v případě nedobytnosti vězení od jednoho
dne do čtrnácti dnů. Kolik členů správních rad, zejména
malých záložen tyto předpisy vůbec nezná? Leč neznalost
zákona neomlouvá.

Vidno, že třeba činiti podstatný rozdíl mezi akciovou
bankou, vybavenou dokonalou organizací, právním a kon-
trolním oddělením, kde pro každý jednotlivý odbor agendy
jest k dispozici zapracovaný odborník, a mezi malou zá-
ložnou. Velké záložny výslovně vyjímáme. Ostatně jejich
organizace nestojí nikterak za organizací bankovní (na př.
Vinohradská záložna). Existují však tisíce drobných zálo-
žen, na které jest nemožno klásti takové požadavky jako
to činí NBZ. Nejen nemožno, nýbrž i zbytečno.

Mnohem účinnější nežli jakékoliv mrtvé předpisy jest
kontrolní činnost revisních svazů. Zejména jejich vliv vý-
chovný jest veliký.

Zvěčnělý předseda Jednoty a Svazu záložen, dr. E. Krüt-
zner, který si zjednal nevšedních zásluh o rozvoj českých
záložen občanských, říkával, že hlavní důvod stálého
vrzutu těchto záložen a rozšiřování obchodů jejich vidí
v morálním zdraví funkcionářů. Revisor přišel do zapadlé
vesničky: knihy nebyly třeba krasopisně vedeny, avšak
peníze a všechny hodnoty byly v pořádku a funkcionáři
pracovali obětavě a nezištně.

Ostatně dle našeho názoru zbytečně přísné předpisy od-
razují od práce především elementy seriosní, beroucí vlastní
odpovědnost na zlaté vážky.

Co tedy činiti?

Předem ujasněme si důvody vzniku svépomocných zá-
ložen. Záložny tyto vznikly ze snahy posílit hospodářsky

slabé jednotlivce podporováním živností a hospodářství svých členů poskytováním levného úvěru. Vzrůstem záložen a jejich finanční kapacity rozšířil se okruh jejich obchodů i na podniky velké.

Prvním záložním bylo se řídití předpisy spolkového zákona z roku 1852. Lépe byly upraveny právní poměry záložen později zákonem z 9. dubna 1873, č. 70 ř. z., platícím dodnes. Dozor na hospodářství záložen jest předepsán revidním zákonem z 10. června 1903, č. 133 ř. z. a některými předpisy tak zvaných bankovních zákonů, zejména pokud jde o vydávání vkladních knížek. První záložna v Čechách byla založena ve Vlašimích, na Moravě o něco později v Přerově.

Vidno, že záložny vznikly z potřeby širokých kruhů občanstva a stojí jako demokratický a lidový útvar stále v nejužším styku s celým hospodářským děním. Z nepatrných počátků vyrostl celek záložen v ohromný kolos, ba jednotlivé záložny předčí rozsahem obchodů i střední banky.

Záložny zastávají v podstatě dvě hlavní funkce: poskytují příležitost k ukládání peněz a takto získaných prostředků používají k rozpůjčování pravidelně v omezeném okruhu působnosti. Záložny jsou tedy po většině ústavy místní nebo stavovské. To má za následek, že obyvatelstvo dotčeného okruhu zná vedoucí funkcionáře, má k nim důvěru, kterou přenáší na záložnu. Správa záložny pak zná dobře svůj omezený okruh a dovede lépe posuzovati bonitu žadatelů o úvěr, než je tomu při neomezeném okruhu působnosti.

U stavovských záložen třeba opět zdůrazniti, že příslušníci téhož stavu se mezi sebou dobře znají a mohou si snáze důvěřovati a vzájemně se podporovati. Odtud pěkné výsledky na př. Záložny čl. lékařů, Hostinského úvěrního ústavu atd.

Vodítkem pro obchodní politiku záložen jest:

1. Pro vklady přiměřený, stabilisovaný úrok.
2. Pro úvěry sazba, umožňující krytí režie a rizika při zásadě dobrého zajištění.
3. Výdělečnost má ustoupiti všeobecné prospěšnosti.

Dnešní bolesti.

Naše záloženská jako celek plní svůj úkol nesporně dobře. Přece však čas od času najde se ústav, kde poměry neodpovídají požadavkům, jež třeba klásti na dobře vedoucí záložnu. Jaké tu bývají příčiny?

Hlavním důvodem bývá immobilita prostředků záložny, vzniklá přexponováním zvláště úvěry funkcionářům. V některých ústavech členové správní rady jsou v oboru úvěrovém naprosto nenasytými. Takto nastává kolise mezi jejich povinnostmi, hájiti zájmy těch, kdož ústavu peníze svěřili, a zájmy vlastními. Takovéto úvěry funkcionářů vyznačují se hlavně výší, nízkým úrokem a nelikvidností. Často není ani zajištění provedeno, poněvadž jak má vedoucí úředník donucovati významného člena správní rady, aby provedl zaknihování zástavního práva knihovního, když tentýž člen bude v krátké době rozhodovati o jeho požitcích a služební smlouvě? Ohromným nebezpečím stávají se úvěry funkcionářů, když nemírné úvěrové požadavky jsou vznášeny několika z nich. Tu se vyvine mezi takovýmito potřebnými funkcionáři zájmové souručenství, namířené proti všem, kdož by měli odvahu postaviti se v cestu tomuto způsobu chápání poslání svépomocného peněžního ústavu.

Jeden za všechny a všichni za jednoho. Dnes žádá prolongaci funkcionář A. Pro jeho žádost hlasují B i C. V příští schůzi žádá zvýšení úvěru B a určitě obdrží hlas A z vděčnosti, hlas C, protože tento pán má již koncipovanou žádost o povolení stavebního úvěru nebo hypotéky. Takto ruka ruku myje.

Bůh buď milostiv vedoucímu úředníku, který by se postavil proti takovéto praxi. Než se nadá, najde se důvod k jeho výpovědi, což jest snadno zvláště nyní, po vydání

bankovního zákona. Nebo se na něm požaduje kauce naprosto nepřiměřená jak vzhledem k platu, tak k majetkovým poměrům.

Novější stanovby zakazují zpravidla povolování úvěrů členům dozorčí rady. To nestačí, třeba se postarati o to, aby ani členové představenstva nemohli dosíci úvěru u vlastního ústavu. Mnohým bude se zdáti opatření toto příliš kruté. Neprávem: člen správní rady, který za žádaný úvěr může nabídnouti opravdu dobré krytí, může si jej opatřiti také jinde. Chce-li, aby jím spoluvedená záložna zamhouřila jedno oko, hodlá vlastně zneužiti svého postavení. Člen správní rady, který není dlužen, jest nezávislý, kritikuje svobodně vedení záložny a může se opřiti čemukoliv, co by nepovažoval za správné. Jakmile požívá úvěru, musí bráti ohledy na druhé spolučleny správy a pokrýti leccos pláštěm mlčení.

Funkcionář zcela přirozeně bez jakéhokoliv postranního úmyslu odkládá platy na svůj ústav, protože ví, že jej nikdo „honiti“ nebude.

Personální poměry.

Některé záložny mají zbytečně početnou správní radu. To jim obchodně škodí a uvádí v pochybnost praktické zachovávání obchodního tajemství. Dle našeho názoru jest úplně postačitelny počet členů 5 až 8 pro představenstvo, 5 členů pro dozorčí radu.

Všechny záložny měly by pečlivě dbáti toho, aby mezi jejich funkcionáři nebyly žádné příbuzenské vztahy. K nejasnému znění NBZ. podotýkáme, že dle našeho názoru neměli by býti členy představenstva téhož ústavu na př. manželé dvou sester, ačkoliv nejsou švakry ve smyslu zákona.

Rovněž tak sluší dbáti, aby dva nebo více funkcionářů nebyli společníky jedné a téže firmy, neboť takto tvoří se ve správní radě kliky, hluché k jakýmkoliv věcným důvodům.

Některé ústavy chybně tím, že zaměstnávají protekční děti. Je těžko představit si posici vedoucího úředníka, který si musí býti vědom, že každé jeho slovíčko, každý jeho čin jest ještě za tepla donášen k sluchu protektorů. Je to jakýsi způsob špionáže, která prospívá nejméně podnikovi samotnému, protože vedoucí musí si při každém příkazu býti vědom, že nemá před sebou obyčejnou sílu, nýbrž synovce funkcionáře X, neteř člena představenstva Y, případně dceru šéfa náhradníka Z. Tito dobře vědí, jak mocné mají chráněnce a podle toho se také chovají.

Přílišná horlivost.

Některí funkcionáři chybují nezájmem, jiní přílišným zájmem. Zkušený hospodářský praktik známého jména řekl před časem autoru těchto řádek: „Rozumný člověk přijme členství ve správní radě jen v takovém podniku, jenž jest tak veden, že členu správní rady nezbyvá nic jiného než mysliti na dividendu a na tantiemy.“

To značí, že rozumný člověk se předem na dotčený podnik rádně podívá, nestrká však zbytečně prstu do jeho záležitostí, je-li o jejich dobrém vedení přesvědčen. V prvním hřeší liknaví funkcionáři, kteří se objeví na schůzích jednou, dvakrát za rok, v druhém chybují příliš horliví funkcionáři, kteří si přejí, aby se vše točilo kolem nich, byť byli o konkrétním případě úplně neinformováni a neměli třeba vůbec potřebných odborných, často ani předběžných znalostí. Záložna potřebuje nový psací stůl. Horlivý funkcionář navrhne vypsání ofertního řízení a jest neobyčejně roztrpčen, když jeho návrh, který by byl velmi rozumný, kdyby se jednalo o stavbu záloženských budov, jest zkušenějšími členy správní rady po zásluze odmítnut.

Horlivý funkcionář vyzývá při každé příležitosti ředitele, aby se snažil získávati vklady, vznesne se však ihned plamenný protest, doví-li se, že nový velký vkladatel ústavu je německého původu. Horlivý funkcionář navrhuje zavedení postupných listin na směnky. Nedá si říci, že v záloženské praxi se směnky žirují a pohledávky postupují a

prosadí aspoň předání svého duchaplného návrhu právnímu zástupci ústavu.

Horlivý funkcionář může být dobrým, ba znamenitým odborníkem ve svém oboru, ale zpravidla vyniká 100% neznalostí peněžnictví, při čemž se však považuje za autoritu.

Bylo zapotřebí, aby revisní ústředí věnovala zvýšenou pozornost personálním poměrům v revidovaných ústavech. I když nemají za dnešního stavu dostatečné moci exekutivní, přece by postačila zmínka v revisní zprávě, na př.: „Doporučuje se kooptace účetního odborníka“. Nebo: „Splnění našich přání po stránce zvýšení likvidity usnadnila a zaručila by navržená změna ve složení správní rady“. Tato revisní zpráva čte se na valné hromadě a tu jistě najde se někdo z řad členstva, kdo se otázky blíže ujme. V zájmu věci by však byla nová úprava revisí založen vůbec.

Dokud se tak nestane, budou vkladatelé a veřejnost činiti revisní svazy za eventuelní ztráty aspoň spoluodpovědnými. Skutečnosti odpovídající stanovisko zastává publikace Občanské záložny v Hlinsku o případu Živnostensko-rolnické záložny tamtéž. Ing. Fiala, ředitel Občanské záložny, která si svým postupem získala velkých zásluh, píše na str. 4 a 5 toto:

„Příčiny úpadku Živnostensko-rolnické záložny v Hlinsku shrnuji stručně takto: byla to především značná expanse úvěrová v letech poválečných, která nebyla korigována žádostí o výpomoc ze „Zvláštního fondu pro zmírnění ztrát, povstalých z poválečných poměrů“. Hlavním důvodem byla však neustálá imobilita prostředků záloženských, která měla být odstraněna a zastřešena zřízením filiálky svratecké a stavbou záloženské budovy.“

„Byli mnozí, kteří zavinění tohoto úpadku přikládali na vrub revisi Jednoty založen. Musím názor tento vyvrátiti, jelikož pramení buď v neinformovanosti aneb v neznalosti zásad samosprávného společenstevního podnikání. Živnostensko-rolnická záložna byla podle zákona z 1903 podrobena revisi Jednoty založen. Tyto zákonem předepsané revise nemají dosud exekutivní moci, aby za účelem odstranění zjištěných závad svolaly valnou hromadu aneb propustily z funkce členy správy nebo úředníky. Revise vykonávají funkci rádců a má tudíž každá správa podle pokynů revisních své jednání zařídit. Čteme-li tyto revisní zprávy, jakož i průvodní dopisy k těmto zprávám a jinou korespondenci, poznáváme, že správa záložny byla upozorňována na mnohé administrativní nedostatky a varována před stavbou záloženské budovy. Jsem pevně přesvědčen, že by k těmto koncům záložna nikdy nebyla dospěla, kdyby tyto revisi zjištěné vady byly odstraňovány. Ostatně správa každého peněžního ústavu má si být vždy vědoma, že spravuje jmění cizí a že tudíž s ním má ještě opatrněji hospodařiti než se svým vlastním.“

Resumé.

Z předchozího vidíme, že dnešní úprava našeho záloženského stavu nevyhovuje. NBZ. zasáhl sice také do záloženského, avšak způsobem, který nelze všude nazvat šťastným, protože nebyl vždy brán patřičný zřetel na speciální poměry záloženských.

Jediným východiskem jeví se vydání zvláštního zákona záloženského, který navázav na dosavadní zákony bankovní, upravil by celý komplex otázek záloženských, se zvláštním zřetelem k nynějším nedostatkům.

Kromě řešení povšechných otázek musí by se zákon záloženský zabývat zejména úpravou poměrů v těchto bodech:

1. Je třeba vydání zákazu poskytování úvěru členům představenstva, dozorčí rady nebo náhradníkům. Tito uvedení funkcionáři nesmějí také přebírat žádné osobního ručení za úvěry záložnou poskytnuté.

2. Představenstvo nesmí čítati více než 8 členů, dozorčí rada více než 5. Počet náhradníků necht překročí 3.

3. Záložnou povolený úvěr v hotovosti nesmí v žádném případě u jednotlivého dlužníka překročiti 10 % vlastních

prostředků záložny. Nové úvěry možno povolovati jen za předpokladu minimální likvidity (na př. 20 %).

4. Mezi funkcionáři navzájem, jakož i mezi funkcionáři a placenými úřednickými silami nesmí býti žádného příbuzenského poměru ani určitých obchodních styků (společenství, poměr jednatele u společnosti s r. o.).

5. Určité druhy závad jest revisní ústředí povinno do tří dnů po zjištění oznámiti všem odpovědným funkcionářům doporučenými dopisy s poučením o zákonné odpovědnosti a následcích.

6. Reforma dosavadních předpisů o revisi založen směrem zostření. Zavedení každoroční povinné revise.

Řešení samostatným zákonem záloženským odpovídalo by úplně obdobě na př. úpravě poměrů spořitelen. Byl by konec dnešní roztržiténosti a neúplnosti předpisů, při čemž by bylo možno odstraniti zbytečné tvrdosti vůči záložnám, ale také zavésti potřebnou přísnost tam, kde jest v zájmu vkladatelů na místě.

Záloženský zákon byl by jistě uvítán všemi činiteli dobré vůle a v prvé řadě záložnami samými.

literatura a umění

Josef Kodíček:

Literatura a odpovědnost

Literáti odpovídali na diskusi o kritice ponejvíce pokřikem. Jedním z těch, kdož poznávají, že jde o podstatné uvažování o věcech umění, jest neliterát prof. Rádl. Není to patrně náhoda. Jsme mu vděční, že věcným podnětem usiluje s námi o záchranu jádra sporu, jehož pochopení jest ohrožováno polemickou hysterií.

Pokusili jsme se vůči lživému a okrasnému duchu soudobého písemnictví formulovat požadavek umělecké pravdivosti. Avšak vyslovili jsme zároveň názor, že umění nemůže být měřeno jen mravními měřítky, že proniká do hlubších vrstev života, než jsou samy mravní kategorie. A že řada velkých uměleckých postav žije v jiné oblasti než jest odpovědnost mravní, že jsou leckdy mimo dobro a zlo. Naproti tomu, rozumím-li dobře, hodlá prof. Rádl vystačiti mravními měřítky v celém rozsahu umění. Umělec podle Rádla „nepřestává být občanem, otcem rodiny, slušným členem společnosti se všemi jejími závazky“, „nejen vynikající umělci, nýbrž my všichni, prostí občánkové, si někdy myslíváme, že jsme „mimo dobro a zlo“, když provádíme něco, co nemáme“. Jiný názor odpovídá pojetí anarchistickému, nesluší však demokratovi.

Není již dnes mnoho lidí, kteří by nesouhlasili s Rádlovou snahou po společenské vázanosti literatury a zejména literátů. Doba, kdy si literáti vyhrazovali zvláštní postavení v mravním hodnocení společenském, minula. S úsměvem hledíme na doby literátovy exkluzivity, kdy se i na venek lišil od vzezření ostatních občanů a kdy požadoval, oděn v sametový kabát, neumyt a s dlouhými vlasy, aby mu společnost odpouštěla činy, na které měli druzí občané jen chuť. Takoví umělci jsou už jen rekvizitami humoristických časopisů a není třeba o nich mluvit. V historii umění byly bohémské a anarchistické typy jen výjimkou; vlastní dějinnou práci konali většinou tvůrci, občansky zcela vázaní, často galejnici povinnosti a práce, navenek leckdy šosáci a korektní „zabíječi draků v ob-

čanských kabátech“. Na tomto občanském poli nebude s Rádlem vážných rozporů. Nejvýše je možno požadovati v posuzování umělců trochu shovívavosti, na kterou mají částečný nárok všichni lidé, kteří jsou svým povoláním nuceni soustřeďovat se a vydávat ze sebe více než jiní občané. Zásadního nároku na zvláštní postavení společenské umělci nemají.

Jinak má se věc s hodnocením uměleckých děl a umění vůbec. Troufáme-li si v oceňování umění vystačiti hodně daleko s měřítkem umělecké pravdivosti, do níž však nezahrnujeme jen pomysly dobra, nýbrž prostě všechno životní dění, nevystačíme v celku umění s Rádlovými mravními měřítky zcela určitě. Již z toho důvodu, že sice troufáme si klást skoro rovnítko mezi celistvost životního poznání a uměleckou pravdivost, ale neodvažujeme se tvrditi jako Rádl, že „co platí o dobru, platí i o pravdě“. Jistě neplatí to, co platí o občanském dobru, vždy o pravdě umělecké. Etika uměleckého díla bývá souměřitelná s etikou občanskou jen v omezeném okruhu.

Patrně bychom velmi pokročili v této otázce, kdyby se nám podařila platná definice umění. Ale obávám se, že by se nám nepodařila, jako se dosud nepodařila celým estetickým dějinám a jako se ani nepodařila všepřijatelná definice filosofie. Spíše lze dojíti cíle, položíme-li si otázku, co jest pramenem umění, co jest jeho „obsahem“ — při čemž necháme stranou všechny pojmové konstrukce estetické. Co „patří“ do umění? Zajisté nemůže býti jiné odpovědi, než že život ve svém celku, síla, bohatství jeho, jeho podněty pudové, myšlenkové, sociální, všechno pozitivní i negativní hnutí v člověku. Nejen „krásno“ a „dokonalost“, jak jich požadovala klasicistická estetika, nýbrž všechno, co vědomě, nevědomě i podvědomě vytváří bohatství, tíseň i vzrušení života. V uměleckém údobí, kdy bylo požadavkem umění idealistické krásno, bylo snad možno identifikovati krásno a dobro. Dnes, kdy stěží lze na umění klást jiný požadavek, než obohacování a ukázkování životního poznání, uvědomování věcí nepovšimnutých, nebo zapomenutých, nebo zkonvenčených — prostředky uměleckými: rytmem, symbolem, zkratkou, syntezou formovou — dnes jest jasnější než kdykoliv jindy, že hodnocení estetické a etické jest něčím různorodým. Jest sice pravděpodobno, že konečný účín uměleckého díla bývá eticky pozitivní, očistný — ale leckdy teprve po oklikách. V žádném případě však nelze při vytváření uměleckých postav, forem a obsahů vycházeti předem z mravního požadavku a v k u.

Značná část umělecké tvorby jest samou svou povahou, požadavky mravními, to jest požadavky dobra, neměřitelná. Tak taneční pohyb, jistě projev umělecký. Lze na něm uplatňovat mravní měřítko a nebýt při tom afektovaný?

Nebo většina projevů hudebních: není to poněkud umělé a nepravdivé, vykládat je mravními měřítky? Ačkoliv mnohá hudební díla lze cenit i jako projevy filosofického a mravního ducha, s podstatou hudební tvorby to nesouvisí. Většina hudebních děl je, jsme-li upřímní, mravně indiferentní. Totéž však platí o značné části tvorby výtvarné, zejména moderní, která jen zčásti je svým základem ideová, tendenčně revoluční (jako v díle Goyově, Daumierově, Courbetově), z největší části však je eticky bez zájmu a mravními hledisky neměřitelná (skoro celý impresionismus, protiim-

presionismus, nejnovější směry kubistické, surrealistické atd.).

Složitější je to v literatuře; neboť literatura, umění slova, tedy i myšlenky, i rozumového působení — ač ne výhradně rozumového — má k mravním měřítkům nejbližší. Jisto jest tolik, že nelze z literatury vylučovat tendenci. Kde však je tendence, jest i hodnocení mravní. A nejenže nelze tendenci vylučovat, jest ji dokonce, zejména nyní, v mnohých případech požadovat, ač ne vždy a za všech okolností. I když toto vše přiznáme, a zčásti i požadujeme, nesmíme zapomínat, že etické pojmání světa vychází ze skutečnosti a do skutečnosti nezměněně vyúsťuje, kdežto umělecká tvorba vychází ze skutečnosti a jejích vztahů, ale směřuje k obrazivé svébytnosti. Etické pojmání světa směřuje k člověku, jaký má být, umělecké vytváření má na mysli člověka v celistvosti, se všemi jeho sklonky a pudy, tedy i neetickými. Literatura by brzo zkosnatěla a ochudila by se o nejcennější složky své sebeobnovy, kdyby směřovala jen k tomu, jaký člověk býti má, a opomíjela toho, jaký člověk je. Mravní pojetí člověka je určováno uzákoněnými kategoriemi. Umělecké obráží člověka v jeho zrodu i v jeho vášních negativních, v živočišnosti, pudovosti, v jeho silách extatických, ba orgiastických, jež bývají mravnosti protikladny. Etika je disciplína zjasněná, venkonce apollinská, umění nemůže se vzdáti své sugescie čarodějně, zaklínací, kouzelnické, svého dionysovství. Společnost možná odmítne extatické pojetí člověka, jak je vytvořil Nietzsche. O umění však sotva bude řečeno něco hlubšího a správnějšího než pověděl Nietzsche svou koncepcí umění opojného, umění neslučitelného s morálkou. Takové není sic umění celé, ale vždy bude taková jeho část.

Sama podstata umění vyžaduje, aby nebylo měřeno ušlechtilostí etického cíle, tendencí, nýbrž množstvím života, které obsahuje. Jinak by znamenal mravoučný literární kazatel více než umělec. Však se také největší literární tvůrci velmi často vymykají hodnocení etickému. Shakespeare jest autorem imperialistickým, aristokratickým, mravně indiferentním. Goethe jest hotový velký obchodní dům, co se týče mravních a světových názorů, každý si v něm najde, co chce. Proti nejnáboženštějšímu autoru moderní doby, Dostojevskému, vystoupil právě Rádl ve jménu morálky, zdraví, pokrokovosti a podobných společenských hodnot. Ať soudíme jakkoliv o kultu Dostojevského a jeho vhodnosti právě dnes, stanovisko Rádlovo (a také Gorkého na př.) je neudržitelno: tím, jak Dostojevský hluboko pohleděl do člověka, ať už byl k tomu hnán vyšínutostí svého zdraví smyslového a přetlakem obraznosti, až chorobné, jak naučil lidstvo dívat se do složitého a temného duševního ustrojení, vykonal nehynoucí čin... Eticky nelze oceňovat řadu největších spisovatelů. Strindberg na př. byl jistě něco jako mravní maniak, duch velké očistné touhy, a přece bořivý a rozbořený. Ale co naplat: málokterý spisovatel přispěl k očistě poměru ženy a muže jako tento vyvrácený, plebejský syn služčin, jehož komplexy méněcennosti odhalily tolik lží v poměru pohlaví. Tímto odhalením si však lidstvo uvědomilo mnoho zla a uvědomením — se ho zbavilo. Výsledek eticky pochybného obrazu světa byl v důsledcích eticky pozitivní. Jak však oceňovati eticky na př. Baudelaira? Nebyl zakladatel moderní lyriky ve smyslu Rádlovy etiky, a nejen v jeho smyslu, duchem mravně prokletým?

Umělecká koncepce, která vylučuje svou formulací takovou část umění z platnosti, padá nějak sama sebou. Zdá se mi nezvratitelné, že umění sestupuje hlouběji než mravní požadavky. Kolik postav světové literatury od reakčního Aristofana, přes Macbetha, Fausta, Pečorina, Don Juana, Sorela, Oblomova, Rubempré, Wallenroda, Švejka a tak do nekonečna, musilo by se vyloučit z literatury, protože každý svým způsobem stojí opravdu nějak „mimo dobro a zlo“! Kolik emocí lyrických, kolik asociací a představ lidské magie vypadlo by z umění, kdyby jeho východiskem byla jen pravda jako dobro!

A přece ovšem výsledek každého uměleckého díla přispívá k uskutečnění nějakého mravního účele. Záleží jen na výši a opravdovosti jeho estetické hodnoty, jeho lidského chtění, obrazivosti, čerpané ze životního celku, od bezprostřednosti, sdělnosti a přesvědčivosti citů, které zachycuje, kolik obohacení životního, tedy i mravního, skýtá lidstvu. Konec konců, i když postavy a forma díla jsou mimo dobro a zlo občanské morálky, jest v jeho vůli po úplnosti a dokonalosti obsažen mocný prvek etický. Etika uměleckého díla je i tehdy, kdy je dílo obsahově mimo morálku, z největších symbolů a příkladů etiky skutečností.

Jest ovšem i umění nemravné. Nikoliv to, které se přenáší přes společenské, mravní kategorie, nýbrž to, které vydražďuje nízkou obraznost; které koketuje s problémy a nevniká do nich; které předstírá a není. Není jen umění sexuálně, ideově, sociálně nemravné, jest i umění nemravné vnitřní nehotovostí, polovičatostí, slabostí, hrubou mdlobnou představivostí, snobismem, služebníčením módě. Není nemravná „Žebrácká opera“, „Zločinci“, není nemravný Felicien Rops, ale jsou nemravné vlastenecké a moralistní kýče, erotické bulvární veselohry, jsou nemravné i Goetzovy „Padající hvězdy“, není nemravný Zola, ale jsou nemravné romány Böhnelovy, poněvadž tu je zneuctěn život. Nejsou nemravné dobré americké cowboyky, ale jsou nemravné německé operety, poněvadž myšlenka jejich morálky je špinavá.

Etickým měřítkem dobra a zla nelze měřiti umění a literaturu jako celek. Ale lze mravně měřiti, to jest zkoumati nejen uměleckou formu a obrazivost, nýbrž i mravní ideál v dílech, která nějakou etickou ideu sledují. Kde tedy nejde jen o estetické hodnoty, nýbrž i o působení aktivistické, politické, sociální, mravní — o tendenci. Kde obraz světa převažuje úsilí formální. Kde intelekt je aktivnější než síla obrazivá, asociativní, magická. Tedy zejména všechna díla problémová, romány a divadla mravů, díla se sociální a politickou tendencí. Zde jest zcela na místě zkoumati především mravní základ, etickou citlivost celku i podrobnost, zaujímatí stanovisko ideové a potírati mravní hrubost, etický egoismus a vůbec souditi společenskou odpovědnost a vázanost díla i autora.

Dnešek doléhá na spisovatele, pokud jsou to vůbec lidé odpovědní, právě svým obsahem politicko-sociálním. Více než jindy vzniká otázka, je-li estetická složka v člověku a společnosti tím nejdůležitějším. To jest neznámená, že se spisovatelé musí zabývat jen politikou a etikou, že nesmí cítit a tvořit díla, inspirovaná neměnnými silami člověka, nebes i přírody. Ale více než jindy zdají se dnes neetická: holý artismus, formalistní mystifikace a blagy, celý ten podvod poe-

tistické estetiky. Nečetl jsem stati Dieboldovy o vině německé literatury na dnešních německých poměrech; prý působila mravní chaos a přečeňovala formu na úkor obsahu. Vina německé literatury, kde tvořili autoři tak politicky odpovědní jako Mannové, Furchtwanger, Kraus, Werfel, nezdá se tak velká. Ale vidíme chaos a neupřímnost žvanivé literárskosti zblízka: v laxnosti a mdlobě české kritiky, v neupřímné formalistní samoučelnosti řady moderních autorů českých, a zdá se, že toto přečeňování estetického, formálního prvku jest znakem rozhledu, dekadence, estetického požívačství, které by bylo sto ohroziti individuální i sociální organismus našeho duchovního života. Tam, kde vniterný obsah nemá dost velkého tlaku, ale literární ctižádost je veliká, vzniká artismus, který se nevpojuje do úkolů etického života národního, umělost, která jen napodobuje cizí slova a gesta. Tam jest namísteš uplatňování mravního hlediska. Tam, jakož i u svrchu zmíněných děl politickoaktivistických jsme velmi blízcí Rádlovu názoru na literární odpovědnost.

Otto Rádl:

Dvě „Žebrácké opery“

Censura byla hodná.

„Žebrácká opera“ Pabstova hrála se v Praze teprve dva a půl roku po své premiéře: německo-americká výroba tohoto filmu, Warner Brothers v Berlíně, požadovala totiž za film, který svým nákladem i splněním svých uměleckých slibů patří k vrcholům filmové produkce, tak vysokou cenu, že se pražský zástupce firmy nemohl odhodlati k zakoupení filmu. Nadto ještě Berlňané „navěšovali“ na tento film celou desítku jiných svých špatných filmů, totiž činili její dodání závislým na současném odběru dalších děl, jak to bývá ve filmu zvykem. Obava před pražskou censurou působila ještě nadto, poněvadž bylo jisto, že bude-li „Žebrácká opera“ zkomolena, budou peníze do ní investované ztraceny.

Za dva a půl roku se poměry důkladně změnily: c e n s u r a se značně umoudřila (můžeme si lichotiti, že v neposlední řadě také i kritiky, již byla její desetiletá činnost v našem listě podrobena, kritiky, které se dosud dovolalo a kterou částečně přetisklo na 80 listů československých). Film byl panem censorem propuštěn bez jediného škrtu. Kapitalistická monarchie, která se v něm se skvělou kousavostí ironisuje, zdá se totiž dnes úřadům policejním méně hodná ochrany a nebezpečnější, než tomu bylo dříve, a ten poukaz na zločinskou banku už dávno nemůže nikomu sdělit nic nového. Takové věci se dnes už říkají nahlas v národohospodářských rubrikách. A nakonec ta sociální mystika o jedněch, kteří kráčeji v světle, a těch druhých, kdož jsou v tmách. — to všechno je příliš duchaplné, než aby mohlo býti nebezpečné. Pabstova „Žebrácká opera“ je příliš věcí estétů, než aby mohla roznécovati proletářskou revoluci. Není tedy zásluha censure, která film propustila, tak veliká, a nestálo povolení pány úředníky příliš velké sebezapírání. Mnoho lidí říkalo a psalo u nás při propuštění tohoto filmu: musíme být našim úřadům vděční, že nám dopřály shlédnouti toto mistrovské dílo v nezkomolené formě. Pozor: svoboda už není věcí samozřejmou, daleko už není právem občana. Poděkujme se v každém případě speciálně za to, kde policejní úřady byly na nás hodné.

Censura byla laskavá, mohli byste tedy očekávati, že jste viděli alespoň při pražské premiéře v jednom z našich nejletit-

nějsích kin, v kinu Alfa, „Žebráckou operu“ celou. Omyl. Viděli jste ji skoro o čtvrtinu zkrácenu. Pouze první den se hrála i se všemi svými kouzelnými songy: potom prostě si biograf o své újmě z filmu tyto písňové scény vystříhal. Místy je úplně surově vyrval, takže vznikly žalostné rány v tomto jednotném a tak harmonickém díle, v němž je od jeho režiséra každý detail odvážen. Neříkejte tu ještě, že film je umění, anebo že jsou premiérová kina, která alespoň zacházejí s filmem jako s uměleckými díly. Ten svévolný Pabst se odvážil udělati film o délce 3400 m, jak toho jeho látka vyžadovala. V lednu přede dvěma roky mi ukázal Pabst svůj film v Berlíně ještě o délce 4500 m, a nebylo v něm jediné scény, která by unavovala. A dnes patří prostě k administrační pravomoci úředníka v kanceláři kina, vystříhati si podle svého zdání nějakých těch 500 m z filmu, „aby to netrvalo tak dlouho“. Film se stal najednou suchopárný, deformovaný, byl ochuzen, zbaven své štávy. Pražské kino Alfa hrálo žebrácký film, který musil pobouřit každého, komu toto dílo přirostlo trochu k srdci. Není tedy už jediného biografu, pro nějž by nebyl film jen pouhým provozním materiálem, není ani kousku piety ani kultivovanosti, která by odkázala majitele k patřičné skromnosti.

Žebrácká činohra v Praze.

Řekněte si: Takový nedostatek kultury a respektu k uměleckému dílu se najde jenom u našich lidí od filmu. Na divadle je přece jen něco docela jiného. Hrají se tam přece jen kusy s ohledem na jejich uměleckou hodnotu, režisér tam nemusí lícotit špatnému vkusu statisíců, se scény může i u nás ještě může mluvit básník.

A pak se jděte podívat do Komorního divadla, které využilo filmové reklamy, která upozornila na tuto hru, a spěchalo se při ní přihřáti.

Zprvu jste trochu překvapeni tímto představením, které nastudoval šéf činohry Bor, alespoň podle tvrzení plakátů. Těžko se dostanete do iluze: na téhle malé scéně je všechno tak hmatatelné, všechno tak na dosah ruky, těžko se tu vede fantasii diváka. Při představení mnichovském ani pražském německém neměl člověk ten dojem malichernosti. Ale to se snad během děje podá. Ale nepodá se, zejména ne, když pan Štěpánek řekne: „Louis Quatorze“, a pan Majer řekne: „Jakej lůž?“ a pan Štěpánek řekne: „Hovězí“, a pan Majer řekne: „No jo, hovězí“. No jo, hovězí. Lidé se ani nesmějí.

Pak zpívá Polly svou písničku o milé nám ořnících lupičů, o pirátské Jenny. V Mnichově měla při této scéně Polly kolem sebe celé kuchyňské nářadí, škopky, sklenice, hrnce, rozsedla si za ně a bila ke svému zpěvu virtuózně jazzový doprovod: tedy čistá divadelnost, neilusivnost, vybočení z příběhu, tak jako si to autoři představovali s celou touto divadelní a operní parodií. Na Komorním divadle zůstávají v ilusionistickém rámci, ale nedovedou iluzi vyvolat. Paní Freslová trochu získala z mistrovského podání Lotty Lenji (která zpívala tuto píseň ve filmu a na deskách Ultraphonu), ale během písně upadá do pathosu, ztrácí suverenitu, pointu zabíjí hledáním dramatického účinku.

Tu se po prvé dostaneme do sporu s překladatelem písniček, Charlesem Ballingem. Bert Brecht říká v nezapomenutelném tříveršovém refrénu:

„Und ein Schiff mit acht Segeln
und mit fünfzig Kanonen
wird entschwinden mit mir.“

Balling překládá:

„Potom z přístavu zmizí
onen záhadný člun,
záhadně zmizím já s ním.“

Jaký pak člun, když na něm jede padesát kanonů, jaká pak dvojitá záhadnost, po níž v originálu není ani stopy? Rytmus je k tomu ještě docela libovolně změněn.

Celou tuto krásnou baladu s diskretností její dikce, se skrytím vši té nenávisti chudé umyvačky nádobí k celému městu, ke všem těm chlapům, kteří se na ni denně dívají se chtivýma očima, do docela prostých slov — všechno to překládá Baling harašivě jako rytířskou hru Matěje Kopeckého:

Bert Brecht:

„Und man wird mich lächelnd bei meinen Gläsern.“

Balling:

„Já však ďábelsky se budu smáti.“

Pointou písně je, že piráti, milenci malé umyvačky Jenny, zchytají všechny z města a přivedou je k ní, a ptají se, koho z nich mají zabít, jí k vůli. „A toho dne bude docela ti ch o v přístavu, když se budou ptát, kdo z nich musí umřít.“ A Jenny řekne docela tiše, s kočičí hravostí: „Všichni...“ A po každé, když pak padne jedna hlava, řekne tiše, dětsky: „Hopla...“

Balling libovolně překládá toto místo „Křiknu: »Hopla«. A Bor nechá paní Freslovou vykřiknouti toto „Hopla“ s tak drtivým pathosem, že je efekt písně dokonale zabit. Herecká rafinovanost, zdá se, není věcí našeho divadla. Jsme ještě v světě, kde se nejsilnější účinek připisuje největšímu napětí hlasivek.

Jak se překládá básník.

Postava policejního ředitele „Tygra“ Brauna nepřišla tu o svou homosexualnost, která jí byla ve filmu z censurních důvodů vzata: poměr Brauna k Mackiemu je tím motivován, což ve filmu přes mistrovský výkon Reinholda Schünzela chybí.

Ale skoro všude jinde měl pravdu Pabst a Béla Balza a Leo Lania a Ernst Vajda, kteří hru přepracovali, zhuštěli, a až na slabou poslední scénu neobyčejně umocnili, z pouhé slohové parodie povznesli na sociální obžalobu. Ta píseň o vojácích, kteří „na celém světě spí na lafetě“ patří do počátku děje, osvětluje poměr Mackieho a Brauna, a ve filmu byl slabým závěrem. Za to druhá píseň ve svaatební scéně, píseň kumpánů Mackieových s gratulací ke svaatbě kapitánově, vypadá v Komorním divadle opět z rámce: je podána jako parodie na sborový zpěv, jako technicky naprosto nedostatečná, banálně přehnaná, neukázněná parodie. Tohle si měli vinohradští nechat zahrát od Kocourkovských učitelů, kteří by jim byli ukázali, jak se paroduje a transponuje současně do nového uměleckého žánru.

„Barbarasong“ je na tom ještě hůř. Je to píseň, v níž Polly, dcera obchodníka starým harampádím a organisátora pouliční žebroty, Peachuma, sděluje svým rodičům, že se provdala z lásky za banditu, vraha a žháře Mackie, zvaného Nůž. Klidně odmítala všechny své bohaté nápadníky, až se setkala s Mackiem, tu bylo všechno jiné: ti druzí měli peníze, chovali se dvorně, oblékali se elegantně, ale Mackie:

„und als er kein Geld hatte und als er nicht nett war,
und sein Kragen war auch Sonntag nicht rein,
und als er nicht wusste, was sich bei einer Dame schickt,
zu ihm sagte ich nicht nein.“

Balling nahrazuje to rozkošné konkretum o špinavém límečku bezbarvým abstraktem „ač i prádlo své neměl čistotné“, volí nemožný výraz (asi jako bychom řekli: „Dnes si obleču čistotné prádlo, čistotnou košili“) a refrén opět zabije přímo skandálním způsobem.

U Brechta to zní s naivní prostotou a samozřejmostí: tak bez lásky, jenom proto, že někdo je hezky oblečen a hezky se chová, není přece možno se dát, tu je možno říci jediné: „Ne.“

Brecht:

„Ja da kann man sich doch nicht nur hinlegen,
ja da muss man kalt und herzlos sein.
Ja da könnte doch viel geschehen,
ach da gibts überhaupt nur: Nein.“

Balling:

„Žádná dívka nesmí býti podajná,
nervy má mít pevné, železné.
A když svádí ji stáří, mládí,
má říci „Absolutně ne.“

Je to provokativní, jak je možno na uměleckém divadle, druhé největší scéně, překládati básníka Brechta tak pohodlným způsobem, jak je možno z písni, jimž byl kmotrem až François Villon a které vytvořily docela nový styl moderního chansonu, dělat blbě rýmovačky ve slohu „Pilný záček ráno vstává, leností se neodává.“

Nášemu filmu se dokonce křivdí.

Skoro byste uvěřili při tomto představení, že divadlo už je mrtvé, podíváte-li se na možnosti filmu. Vždyť jde jen o vyvolání emoce v divákovi, a v tomto případě, kdy proti sobě stojí rovnoprávně identické dílo jevištní a geniální transpozice filmová, můžete jasně odhadnouti, jak nerovný je tento soubor starého a nového světa, jak nedostatečné jsou možnosti divadelní proti filmovým. Ve filmu hrál třikrát denně s naprostou stejnou dokonalostí Rudolf Forster svého superiorního a elegantního gaunera; Carola Neherová svou proletářskou, hezkou, energickou Polly s charmem jejího lehkého nádechu vulgárnosti; Lotte Lenja svou ošklivou, utýranou, mstivou a milující Jenny; nedostizitelný Fritz Rasp, toho pokrytce a kramáře a velkorysého anarchistu v podzemí, Peachuma; Valeska Gertová jeho ochlastanou, ohyzdnou, vždycky mu přizvukující ženu. Každé odpolední představení bylo hráno se stejnou přesností.

Na jevišti vám přijde takový večer, kdy máte dojem, že jste u kočovné společnosti, kdož ví kterého rádu. Pan Kovarik si při převlékání kutálí s panem Smolíkem tvrdým kloboukem, pan Štěpánek v jedné z vrcholných scén, při své písni za mřížemi ztratí jednu celou předstrofu textu a musí čekat s rozpacitým mlčením až na refrén, aby se zase přidal k orchestru, paní Skorkovská se s celým ensemblem lehkých děvčat ve scéně před průvodem rozesměje, zatím co podle své role má být rozhněvána, takže je nucena obrátit se dozadu mezi staty. A při tom je ještě Štěpánek, se svým elánem gaunera a upřímností chlápka, který už něco zkusil a také něco ví o životě, z celého představení daleko nejlepší, a Skorkovská, velice dobrá v masce, je jediné při výstupu v bordelu zbytečně patetická při své písni. Paní Freslová zůstává chladnou milostivou paní, neschopnou myslit některou scénou opravdově, o vedlejších figurkách se nedá mluvit. Všichni vypadají z role, kde mají zachovávat jevištní ilusi, a tam, kde mají vystoupit z rámce hry, nemají k tomu dosti osobitosti ani vtípu. Jediný Štěpánek dovede z díkce přejít do zpěvu, a dovede neoperně zpívat: snad je to jediný skutečný herec v tomhle souboru, jak při představení dne 27. dubna 1933 vypadal.

Skoro se vám zdá, že byste měl leccos odpouštět i českému filmu, který si přece žádného odpouštění nezaslouží: je tu tataž neseriosnost v poměru k věci, není celku, pitomě se improvizují vtípy, počítá se s těmi hloupějšími v hledišti, je tu stejná neváznost k věci. Je tu stavěno to ochotnické ukazování distance od věci, každý statista si klade za čest ukázat, že stojí daleko nad Brechtem i Weilem, klepá nám divákům s číšnickou kolegiálností na rameno: „Vy přece víte, tohle jsem já, já jsem pan M., já nejsem žádná jevištní

figura, pane kolegáčku...“ Marně tu hledáte v celém představení: kde tady zůstal vlastně režisér Bor? Tohle to všechno je totéž, co tvoří anarchii a vulgárnost českých filmů: prosím, to český film má z českého divadla a z českého obecnstva, z toho horšího, které se hlasitě směje pivním vtípům, což dělá špatným histrionům tolik dobře.

Jak se u nás dělá divadlo.

Není tu jediného výstupu, který by nebyl pro film zpracován obratněji: stálo by to za důkladnou analýsu a srovnání výrazových prostředků jevištních a filmových. Oč je výraznější scéna ve filmu, kde jsme už viděli seznámení Mackie a Polly u přístavu a v tančírně, kde se Polly po svatební scéně teprve vrací domů (v divadle už je na scéně), kde se Polly ujme vlády nad bandity (to prostorové vyřešení se stavbami Andrejevovými), kde se Polly loučí se svým mužem nahoře na vysokých dřevěných schodech (v divadle zpívá monolog už po jeho odchodu), jak vtípné je kostymní vyřešení (v divadle se bez ladu a skladu na příklad ve veřejném domě míchají moderní kombiné a starožitné šněrovačky). K tomu ještě to potěšení s překladem: slavná „Balada k tangu“ s refrémem „Das war so schön in diesem halben Jahr, in dem Bordell, wo unser Haushalt war“, přeložili si Vinohradští do čítankové a salonní češtiny:

„Však večer potom zas mi rány smyl,
já byla šťastna, že mi hochem byl.“

Všechno je tu vlašné, nic nepobouří, nic nevznítí. Jeden krásný detail má zase Štěpánek: ve chvíli, kdy jako medvěd obchází kymáceje celým tělem v úzké železné kleci. A hned zase jeho „Balada o příjemném životě“ dostane docela jinou pointu:

Brecht:

„Dann löst sich ganz von selbst das Glücksproblem:
Nur wer im Wohlstand lebt, lebt angenehm.“

Balling:

„Člověk by smál se a řehtal z plných plic:
Ten, kdo je zazobán, ten neví nic.“

Vynechání postavy Lucy je ve filmu docela oprávněno. Útěk Mackieův z vězení, který je z nejtípnějších scén filmu, je na jevišti udělán se snažnou neobratností a s přičinlivou neuvěřitelností.

Improvisace našich herců by se měly zakázat zvláštními předpisy: na př. když zloděj je vtípný a říká „Co mně bacáš“, nebo když starý Peachum dostane na ruce divadelní okovy, které ovšem nedrží, a říká: „Vono se vám to votvírá“, což však Peachumovi-Smolíkovi nestačí, takže ještě dále hledá na poutech „Kde pak na tom máte punc?“ a když hraje orchestr intermezzo, prohodí vtípně: „To byla moderní čtvrtónová muzička“. Je vůbec překvapující, jak Smolík, jenž několikrát podal dobré výkony, je v tomto Peachumovi slabý, nepřesvědčivý, jak školácky deklamuje své songy.

Závěrečná scéna, v níž Mackie má býti oběšen a přispěchavší posel královský mu v poslední chvíli přinese milost a oznámí jeho povýšení do stavu šlechtického, měla své kouzlo v době vydání opery. Dnes její překvapivost značně už vyčichla, od expresionistického prolamování kouzla kulís jsme se dostali už zase nazpět k seriosnějšímu zůstávání v ilusi. Má ostatně pouze účinek na scéně, a Pabst udělal dobře, že ji ve filmu vynechal. Náhradní bankovní finale není ovšem ve filmu dosti silným zakončením, ale je sociální pointou celé věci.

Brecht a Weil protestovali neprávem proti obměnám, kterých se dostalo jejich dílu ve filmu: je ostatně dnes již dosti prokázáno, že celý protest autorů směřoval v podstatě pouze k výhodnému získání slušných obnosů jako náhrada ideální škody. Autoři mohou být spokojeni, že jejich dílo (které jim také patří jen z druhé a třetí ruky) našlo ve filmu tak dokonalou transposici a bylo věrně fixováno v dokonalé formě na transparentní pásku z celulosy. Protože by špatně pochodili, kdybychom si o něm měli udělat představu z ledabylé a neseriosní reprodukce, jak ji přináší Městské komorní divadlo v Praze.

do ba a lidé

J. Průšek:

Duševní potrava Číny

Peiping, v lednu.

Trh na knihy.

V Peipingu koná se právě obrovský novoroční trh na knihy a obrazy. Ulice dlouhá jako Národní třída a Příkopy dohromady je po obou stranách zaplněna stánky, prostými pulty z prken, na nichž leží ohromné haldy knih. Chudší kupci rozložili své zboží přímo na zemi, v prachu, jen někdy pokrytém kusem papíru. Všechny rozsáhlé dvory okolních chrámů jsou rovněž zabrány knihkupci. Prodáváči obrazů pověsili své zboží jednoduše na zdi okolních budov, lépe situovaní našli místo ve velkých boudách ze dřeva a pokrytých rohožemi. Nikdy jsem neviděl tolik knih a zvláště obrazů pohromadě. Kdyby žil ještě Zola, našel by tu jistě motiv pro Duševní bricho Peipingu. Nutno dodat, že potrava tu nashromážděná je velmi laciná, i když ne ve všech ohledech prvotřídní.

Zvláště ne pokud jde o staré spisy, které tvoří asi dvě třetiny zboží zde vystaveného. Je vidět, že Čína a zvláště starobylý Peiping má ještě dosti smyslu pro tradici. Staré knihy mne však tentokrát nezajímaly. Zajímala mne zbývající třetina, totiž moderní knihy. Byla to jediná příležitost získat přehled po čínském knižním trhu za posledních, řekněme pět let. Kdežto stará literatura čínská je aspoň dle titulů dobře známá a snadno poměrně zjistitelná, v moderní literatuře jest naprostý chaos. Nemluvím ani o tom, že není o ní ničeho v evropských jazycích, ale ani v čínštině není žádných přehledných prací. Roční katalogy, jaké dostanete v Evropě u všech větších knihkupectví, v Číně neexistují. Každé nakladatelství má jen seznam knih, které samo vydalo a knihkupectví seznam knih vydaných nakladatelstvím s nímž pracuje. Mimo to o moderní literatuře, zvláště vědecké, nejsou knihkupci orientováni téměř vůbec.

Zajímalo mne zjistit

co moderní Čína čte.

Udělal jsem si hypotézu, sice velmi primitivní, ale jedinou, podle níž jsem mohl něco zjistit, že totiž čtou se asi nejvíce knihy, které se objevují na trhu v největším počtu, protože po těch je asi největší poptávka. Nelze tu ovšem přihlížet k podrobnostem, ale šlo mi zhruba o druhy a směry a sice nejen v krásné literatuře, ale i ve vědách společenských. Na tedy jsem nucen se omezit, protože jim rozumím sice málo, ale ostatním vůbec ne.

Předně upoutaly mou pozornost dlouhé řady evropsky vázaných knih hodně pochmurně vypadajících, v černých, modrých a zelených, zašpiněných vazbách, připomínajících tak trochu knihovnu pauperum na gymnasiu. Všechno učeb-

nice, značná část jich dokonce v angličtině. Samé Readings in Economics, Elementary Economics, Elementary Chemistry a pod. Veliký počet tvoří také učebnice angličtiny, japonštiny a dokonce i němčiny. Učebnice francouzštiny a ruštiny nenaleznete, což je velmi podivné vzhledem k tomu, že je tu mnoho lidí mluvících dokonale francouzsky. U ruštiny je to podivné z důvodů, které se stanou jasnými z následujícího: Je tu i mnoho knih věnovaných Japonsku a zvláště řada japonských zákoníků. Vzhledem k vyspělosti japonského soudnictví a zvláště proslulosti japonské policie, mne to mnoho nepřekvapuje. Jest patrné, že školská věda jest čistě anglosaská — to jest hlavně americká a v některých oborech i trochu japonská. Opakuji, že je to školská věda, neboť na příklad mezi spoustou učebnic o ekonomii, nikde nenajdete klasiky ekonomie jako Smitha nebo Ricarda, a ani moderní spisy amerických ekonomů jako Marshalla. Nevím ani, jsou-li přeloženi do čínštiny.

Zájem o sověty.

Zato naleznete tu velmi mnoho knih důkladně a moderně vypadajících. Pocházejí zřejmě z let nejnovějších. Na obálkách, které jsou většinou z šedého papíru jsou buď prosté, elegantní nápisy z umělých čínských hieroglyfů, nebo symbolické kresby, stejně moderní a stejně nesrozumitelné, jako na většině našich knih. Svou přiměřenou tloušťkou, velikostí a pěkným papírem činí nejlepší dojem. Rozevřete je a čtete jména velmi známá, jen trochu zkomolená v čínské transkripci: Le-ni-ni, Pu-cha-li-ni, La-t', e-kó, Lenin, Bucharin, Radek...

V každém téměř krámě naleznete několik spisů Leninových, dosti často i politicko-theologické traktáty Bucharinovy a spoustu spisů všech možných vůdců ruské revoluce. Pochybují, že v Praze byste dostali takovou sbírku pravověrného marxismu, jako u těchto bukinistů. Naleznete tu i díla, o kterých jste jaktěživi neslyšeli (musím se ovšem přiznat, že moje znalosti politické ekonomie sovětské jsou nepatrné) jako učebnice politické ekonomie od Bogdanova nebo Bogdaněva — čínská transkripce je vždy velmi nepřesná.

Marně hledáte díla evropských filosofů, politiků a hospodářů. Čínu interesují zřejmě více věci Sovětů. Ale nepochopitelné je, že Lenin vytlačil i Sun Yat-sena. Jeho spisy mají se na tomto trhu k Leninovým jako jedna k deseti. Sun stal se nyní v Číně téměř polobohem, jeho obrazy zdobí kdejakou místnost, jeho závěl se čte při zahájení každého shromáždění, ve školách, úřadech, všude. Ale doma občan zřejmě raději sáhne po „Státu a revoluci“ než po „Třech principech lidu“. A to prý tu existují nějaké zákazy komunistické literatury!

Nikde však jsem neviděl Marxův „Kapitál“. Je asi pro publikum příliš těžký a suchopárny a potom nemá asi onoho kouzla jako spisy lidí, kteří nejen o revoluci psali, ale skutečně ji také dělali.

Kde jsou klasikové?

Můj přítel chtěl koupit nějaký překlad německých klasiků, Goetheho, či jiných (překlady tu skutečně existují), a věnovat ho svému učiteli. Usmál jsem se, neboť mám již jisté zkušenosti o čínském knižním trhu. Po pěti minutách byl ochoten koupit již jakýkoli slušný překlad německé knihy, ještě po deseti minutách již jakékoli francouzské neb anglické. A nenašel nic. Nabízeli mu jen překlady několika pornografických povídek z devadesátých let minulého století. Je mnoho přeloženo z těchto jazyků, ale není to běžné zboží na trhu. Nutno se ptát ve velkých podnicích nebo přímo v nakladatelství.

Na každém pultě však řvaly pestré obálky Ivánova, Gladka, Sejfulina a pod. Knížky mladých ruských autorů (totiž překlady) leží všude na čelném místě hned vedle deníku tlustého

sedláka-generála Feng Yu-hsianga. Myslím, že je do čínštiny preložené viac z moderní ruské literatúry než do češtiny. S dvoma výjimkami: Gorkého a Pilňaka. Jejich diela som našiel. Snad Gorký je pre Čínu príliš starý a Pilňak príliš utopený v nitru nicotného individua. Či že by až do Číny sahalo jeho prokletie pravovernými?

Ve znamení proletáre.

I moderní literatúra čínska, ktoré sú tu haldy (číňštinou moderní autori predstihnú svoju piliu najpilnejšie anglické, aspoň od Čang Tsi-pinga som našiel v jedinej hromade asi päť alebo šesť románov, každý o troch až štyroch stranách, všetky z roku 1930—1931), je to znamenie proletáre a aspoň duchovne platí prémie na vytvorenie proletárskeho románu. Ale proletár je v Číne málo a styk s nimi pre syny z dobrých rodín a vedľa toho univerzitní profesory je veľmi nesnadný, tak sa zatiaľ píše essey, ako má proletársky román vypadáť. To však nevedí, aby obálky knihy, ktorá treba líči nežnú lásku t. zv. studenta a hlavne člena jeunesse dorée k trom dívkam najednou, netonuly v mori červenej farby a nebyly zdobené rudou, peticípou hviezdou. Jindy sa na nich tyčí jakási komína a železná konštrukcia asi z desiateho storočia po nás. I v Číne musí byť literát moderným.

Moderní vedecká diela čínska zdajú sa mnohdy sestávať len z citátov a výkladov marxistických teórií. Čtu teraz niektoré knihy, týkajúce sa agrárnych dejín Číny, ale bojím sa, že budem nucený sa vzdáť tejto svrchovane zábavnej činnosti — som písaný veľmi ľahkým slohom a tak je požitkom čítať čínske knihy bez slovníka a rovnako rýchlo ako treba anglické — pretože v žiadnej sa viac nedoviem, než že sedláci boli utiskovaní triedou úradníkov, statkárov a lichvárov, čoho výsledkom bývala selská revolúcia. Sú to these neodporujúce nijak zdravému rozumu, ale aby sa stali vedeckou hypotézou, potrebujú také nejaké doklady z čínskych prameňov. A na ty autori väčšinou zapomenú. Pre nich dostačujúcim prameňom sú spisy marxistických teoretikov, ktoré sú nemenej zaujímavé, ale ty, pokiaľ som ja ešte nečítal, môžu si prečítať v češtině. K tomu naivita autorov presahuje obvyčajne prostotu autorov všelijakých Základov marxizmu. Zdá sa, že nejedná o beletriu, ale i veda v Číne je to znamenie marxizmu.

Je Čína komunistická?

Bylo by však nesmírnym omylom tvrdiť, že Čína je komunistická, alebo že je tu príznivá pôda pre komunizmus. Toto tvrdenie rozhlasujú väčšinou ľudia, ktorí potrebujú rudého strašidla, aby zakryli ich vlastnú zlodějskú choutku. I keď niektoré južné provincie po čase boli v rukách vzbourených sedlákov, je ťažkým omylom prohlašovať toto vzbourenie za komunistické, rovnako ako v minulom storočí boli na omylu misionári, ktorí v rebelii T'ai-ping videli vzbourenie kresťanov, pretože vůdca T'ai-ping četl kdysi bibliu alebo niečo slyšel o kresťanství a použil niekoľko kresťanských myšlienok vo svojich dogmatach. Sama ruská komunistická strana opustila thesi okamžite revolúcie v Číne ve známé kontroverzi stalinovců a trockistů.

Obrovský a nepopíratelný vliv marxizmu na mysl Číňanů a Orientálců vůbec má příčiny zcela jiné. Marxizmus jim podává v dogmatické formě jisté elementární prvky evropských věd, podobně jako křesťanství v náboženském rouše rozšířilo mezi germánskými a slovanskými barbary prvky antické civilizace. Marxizmus je ve své podstatě jedním z mnohých výkladů společenského řádu. Kdežto však ostatní výklady jsou si vědomy celé problematiky jakékoli společenské theorie a jejich noetických hranic, marxizmus žádá pro sebe uznání jedinečnosti, objektivní správnosti a absolutní platnosti. Pro nezkušeného Orientálce naše věda vypadá jako chaos, kde

každý tvrdí něco jiného a žádný to nemůže dokázat. Marxizmus mu připadá jako věda par excellence. Tento dojem je zvyšován logičností marxizmu či lépe řečeno jeho racionalitou, která připomíná hodně osmnácté století. Abych dal malý příklad. Jeden čínský autor rozhodně pokládá za rozumnější výklad, že rychlá zkáza masa za parných dnů vedla primitivního lovce k tomu, aby zvířata nezabíjel okamžitě, nýbrž pokusil se je držet v zajetí tak dlouho, až nastane pro ně nová potřeba potravy. Prosím, netvrdím, že tento výklad je marxistický, ale ve většině případů znějí soudy marxistické theorie podobně, i když ne tak naivně, protože má za sebou stoleté školení evropské vědy. Moderní výklad, že hlavní okolností byla tu zvířata chycená za živa, aby byla obětována při náboženských obřadech, musí se pravovernému racionalistovi zdát nerozumným. Zapomíná obvyčajne na jednu podstatnou okolnosť, že primitivní člověk bohužel nežil v době osvícenství, nýbrž poněkud dříve a že logika je v podstatě proces odhrávající se v mysli, ale téměř nikdy v životě.

Člověk, který po staletí myslel v logických formách scholastické filosofie, bude vždy ochoten přijímat logický výklad světa místo vědeckého, který v podstatě není ničím než uspořádáním chaotických vědomostí o chaotickém světě. Scholastik nikdy neměl rád zmatek, neměl obdivu k záračnému množství forem, k životu, který sice nikam nevede a nemá žádného cíle, ale je silný a rozmanitý a hlavně reálný. Raději ve své jizbě sprádal geometrické pavučiny svých logických myšlenek.

Jenom logický výklad světa připouští také nějaký absolutně platný světový názor. Věda, jejímž cílem je poznat, pokud to hranice poznání dovoluji, svět v jeho mnohosti, může dát individuu zkušenosti velmi cenné, ale nikdy se neodvážá říci, aby něco dělal nebo nedělal. Každý jednotlivec má právo zaříditi se ve svých zásadách, jak chce. Přízně si, že i v Evropě nenachází tento stav věcí lidí dostatečně silných a vyspělých, aby se mohli zaříditi sami ve světě. Odtud pláč nad zkázou autority. Tím hůře je tomu v Orientě, kde ztráta starého světového názoru, není-li nahrazen jiným, dělá z lidí dosud slabých buď bestie nebo zhyralce a sebevrahy, jak o tom krásně svědčí moderní čínská literatúra. V takových poměrech je marxizmus pravým dobrodiním.

Evropský relativizmus předpokládá také aspoň minimální ukojení potřeb jedince. Kde není splněna tao podmínka, kde v bídě života, v jaké žije většina orientálních národů, vedle naprosté pasivity, jen naděje v lepší příští může učinit život aspoň tak snesitelným, aby byl žit, tam filosofie nebo víra — jak chcete — že jednou bude společnost tak spravedlivě uspořádána, že všichni budou stejně pracovat a stejně dělit se o výtěžek, je, byť nenejodůvodněnější, ale jistě nepřijatelnější.

Racionalita marxizmu, která se bouří proti všem rozumově nezdůvodněným předsudkům náboženským, společenským a mravním, je pro společnost, která v době své přeměny musí těžce zápasit s těmito tradicemi, důležitým faktem psychologickým a sociálním. Pod vlivem evropské kultury řítí se tyto staré hradby omezující jednotlivce, ale marxizmus prohlásil jejich zničení přímo za morální příkaz, razil působivá hesla, a dal jejich hlasatelům a vykonavatelům zdání modernosti a jasnosti rozumu, takže toto dílo boření jde mnohem rychleji než za jiných podmínek. On zdůrazňuje také studium přírodních věd, akribii v myšlení a zájem na hospodářských věcech, zvláště industrialisaci, všechno věci, které nová Čína žádá a potřebuje.

Nesmíme také přehlédnout, že marxizmus jeví se tu v Orientě mnohem více idealistickým, než tak zvaná idealistická filosofie Evropy. Chce uskutečnit spravedlivou společnost, hlásá rovnost ras a bojuje proti koloniálnímu systému. Pro všechny národy Asie, i když nechťejí nebo nemohou napo-

dobití zřízení Sovětů, jsou Sověty nejspolehlivějším spojencem proti imperialismu. Zájmy Sovětů, které se cítí ohroženy západní Evropou a které hledí získat nová odbytiště pro produkty své industrialisace, kryjí se se zájmy asijských národů. Pod zorným úhlem těchto faktů jest mentální stav dnešní Číny věci dosti snadno pochopitelnou.

Harold Jenks:

Jak se Rus dívá na svět

Bylo to v roce 1929. Jel jsem parníkem po Volze. Jaký dokonalý svátek! Žádná pryčna, nýbrž vlastní kabina s lůžkem: psací stůl, na němž mne pozdravovalo půl lahve vína a několik sandwichů, když jsem se vracel už skoro za svítání z dlouhých rozhovorů, jež mne opojovaly. Dny slunečných lázní na horní palubě a noci nekonečných diskusí, přerušovaných zvláštním tichem, když krása široké, lesklé řeky přerвала náš hovor. Zvláštnost okolí, duševní právě tak jako fyzická, rozleptávala smysl pro skutečnost a zároveň jako ve snách každý pocit jsoucnosti byl otrášen absurdnostmi a nesrovnalostmi.

Amerikanisování Ruska.

Rusko bylo tehdy uchváčeno nadšením pro pětiletku. Pamatuji se, že jsem za jedné rozmluvy řekl: „Pětiletka je amerikanisace Ruska. Vzali jste vnější tvar americké civilizace, vysoký stupeň pohodlí, ale přehlédli jste fakt, že americká civilizace je viditelný výraz americké mentality. Pokud nejste s to, přijat tuto mentalitu, mrháte časem, když se pokoušíte kopírovat civilizaci, již zrodila. Věřím, že kdyby bylo možno vrhnout americkou „duši“ na stěnu jako spektrum a kdybyste pak mohli vidět složení takové duše, přisvědčili byste, že je pro vás ponížéním nahradit svoji vlastní duši touto americkou.“

Je zajímavé pozorovat, jak během posledních tří let se Rusové pokoušeli svoji mysl „zamerikanisovat“. Tento proces dal některým z nás, kdož se zajímáme o Rusko, poněkud nahlédnouti do ruského způsobu myšlení.

Ruská „duše“.

Obyčejně jsem se mrzel, když některý Rus chtěl ukončit všechny argumenty nějakým poukazem na ruskou „duši“. Protestoval jsem, že Rusové nemají žádný monopol na duši. Ale poněmáhlu jsem poznával, že ruský životní názor je podstatně odlišný od našeho.

Je docela snadno ukázati to na ruském obdivu všeho cizího: německé organisace, amerického průmyslu, anglických financí. Ale to je obdiv kvality. Nemusí ještě nutně zahrnovat v sobě úcty k individu, jež jí prokázalo. Náš obdiv stopovací schopností rudochových nezmenší našeho pocitu převahy nad ním.

Pamatuji se, jak jsem jednou kráčet s jedním Rusem, zabrán v horlivý rozhovor, večer po břehu jezera. (Pozorujete, že rozhovory se ponejvíce vedou večer. Rus se pořádně neprobudí, dokud se nestmívá. Byl jsem vždy poněkud v nevýhodě, protože nejvíc a nejlepší práci vykonám ráno. Je vidět, že jsem se trochu „poruštil“, když ztotožňuji rozhovor s prací.) V jedné části rozmluvy jsem řekl: „V takovém případě bych nesl rozkazů. Bouřil bych.“ A Rus dal charakteristickou odpověď: „Myslel jsem, že jste příliš povýšen, než abyste byl podrážděn proto, že nějaká nižší osobnost vám rozkazuje. Přijal bych jeho příkaz, neboť vím, že se nemůže dotknouti mého vnitřního života. Podrobil bych se, ale opovrhoval bych jím.“

Myslím, že je to Turgeněv, jenž poznamenává, že cizinec může Rusa snad zastrašit, ale jen zřídka kdy, jestliže vůbec si získá jeho úcty. Tato schopnost vysvětluje nesčetné veselé historky, jež dnes karikují sovětskou vládu. Kde my bychom se bouřili, Rus se podrobí, ale pokouší se zachovat si svoji důstojnost tím, že činí satirické poznámky o svém utlačovateli. Je to jako poměr žen k autoritě. Ale jako každá pravá žena je na dně svého srdce přesvědčena, že není rovna muži, nýbrž že je nad ním, tak každý Rus ví, že je výš, než nějaký cizinec. A je naprostým mrháním času pokoušet se oběma dokázat, že se mýlí ve své víře.

Nehledě k humoru má Rus velmi málo společného s Angličanem. Lásky tohoto k venkovskému životu je základem jeho v podstatě zdravého poměru k životu. Rus myslí, že klid venkova je prostě jiný výraz pro nudu. Pojednám později o tom, jak Rusovi naprosto schází ocenění toho, čemu říkáme klid. Může zakoušet jistý romantický pocit, je-li samotěn ve velkém městě. Ale nechte ho o samotě v přírodě, a bude dokonale nešťasten. Představuje si den na venkově (a dává velký pozor, aby to nebyl víc než den) jako člen velké společnosti, která po celý den hovoří. A musím otevřeně přiznat, že jsem byl naprosto šťasten v takové společnosti. Byl jsem jednou na výletě s několika členy GPU., této slavné nebo pověstné policie. Byla to skutečně parta veselých chlapíků. (Mimochodem, uvidíte-li někde v Rusku dobře urostlého, schopně vypadajícího mladého muže sebevědomého chování, můžete se vsadit, že je to člen GPU.) Byli jsme v jehličnatém lese a leželi na zádech. Dokončili jsme právě hostinu z černého chleba a čerstvých okurek, již jsme štědře spláchnuli vodou. Jeden ze společnosti hrál na kytaru a my jsme zpívali ruské písně, které jsou tak naprosto z módy v dnešním státě, jiný z nich převálil se na bok, až ležel vedle mne. Byl to Němec, náhodou velmi pozoruhodný typ.

„Jen my Němci a vy Angličané opravdu milujeme venkov,“ šeptal důvěrně. „Milujeme sport, střelbu, lov, rybaření. Vidíte tam toho chlapíka? Žije ještě se dvěma kamarády v mizerném pokoji v Moskvě. Dostává 200 rublů měsíčně. Bylo mu nabídnuto místo a celý byt, všimněte si, celý byt, a 600 rublů měsíčně. Zamítl. Proč? Protože místo bylo v Sibíři. Musí mít ženu, divadla a takové ty věci. Jeho žena že půjde s ním? Neznáte ruských žen. Co byste udělal vy nebo já? Vzali bychom psa, pušku, rybářský prut a nádherně bychom se bavili. On by se upil nudou k smrti. Ne. Rusové nemilují venkov. Jsou to městští ptáci a noční ptáci. Kdyby Rus vstal ráno v pět a šel střílet, nebo chytat ryby, mysleli by jeho přátelé, že mu trochu přeskočilo.“

A pak se dal do zpěvu s ostatními.

Mužici.

A co ruský sedlák? Uložil jsem si za povinnost pozorovat, má-li ruský sedlák nějaké květiny okolo domu. Prakticky nikdy. Květiny znamenají práci bez nějakého praktického užítku. Znamenají zajímat se o přírodu pro ni samu. Ruský sedlák dělá právě jen tolik, aby se udržel na živu. A potom si lehne a přemýšlí nebo si prostě jen lehne.

Pětiletka zahrnuje též kolektivisaci soukromého selského majetku. Od roku 1930 bylo proměněno 70 procent v kdysi slavné, ale dnes hrozící kolchozy a statky. Nesouhlasím s názorem, že nešťastný ruský sedlák byl chtěl nechtě přinucen vzdát se svého majetku a přispět svým dílem ke společné práci. Věřím, že průměrný ruský sedlák si myslel, že „si to dobře prohodí“. Ti druzí budou vykonávat všechny práce a on bude řečnit na schůzích. Tento názor je kacírstvím těm, kdož myslí, že ruský sedlák lpí na půdě. Kdyby Rus miloval půdu, zajímal by se víc o přírodu. Divoká zvěř, rostliny a

domácí zvířata jsou mu jen prostředky k obživě. Snaha sovětské vlády přeměnit sedláka v zemědělského dělníka není tak nesnadným úkolem, jakým by byla, kdyby ruský sedlák nějak vášnivě lnul k půdě, jako je tomu v západní Evropě.

Národní bezohlednost.

Zdálo by se na první pohled, že Rus je sociálně založená bytost. Už slovo komunismus to jaksi v sobě zahrnuje. Nuže, je to zvláštní, ale ruština nemá výrazu pro slovo „ohleduplný“. Být ohleduplným značí, že někdo uznává za povinnost omezit své osobní záliby a sklony v zájmu celku. To je základem každé souladné společnosti: práva jsou odvislá od povinností. Vezměte si jen prostou vlastnost: být přesným. I kdyby to některý Rus pochopil, že svým zpoždováním přivádí lidi do velkých nesnází, pokládal by to za věc příliš podřadné důležitosti, než aby vyvážila jeho námahu být přesným. Tvrdím, že přirozená ruská povaha je rozhodně protisociální. Je anarchická. Svou velkou moc vděčí sovětská vláda ilusi, kterou má národ, že tu totiž není nikoho nad ním. Tato myšlenka je komunistickou stranou podporována. Můžete namítnout, že životní poměry v Rusku vylučují takovýto názor. Nejsm daleko od pravdy, řeknu-li, že Rus má nekonečnou schopnost nevidět věci, které vidět nechce. My bychom to nazvali sebeklamem. Tuto schopnost máme všichni až k určité hranici. Je to utišující lék přírody, aby nás udržela na cestě kupředu. Jenže Rus jí má ve velké míře.

Proč se komunismus udržuje.

Jestliže můj názor, že Rus je založen protisociálně, je správný, proč se tedy podrobil komunismu? Poněvadž komunismus znamená pro něho osvobození. Ale není to svoboda onoho pravého komunisty, jenž věří, že svoboda záleží v tom, že jednotlivec se úplně odevzdá společnosti. Průměrný Rus nevidí v komunismu osvobození v e společnosti, nýbrž osvobození o d zodpovědnosti. Nepotřebuje se naprosto starat o zítřek. Jste-li přirozeně líní, je výhodnější žít pod systémem, jenž se stará o vaše děti, dovoluje vám rozvésti se s vaší ženou a zastráší vás velmi rozhodně od každého pokusu o zbohatnutí. Kdyby mi tento systém zaručil koupel a slušnou potravu, měl by pro mne ohromnou přitažlivost. Vzpomínáte si na jistý pocit svobody, který jste zažili za války? Nebylo třeba starat se o šaty. Uniforma řešila tento problém. Nebylo třeba dělat plány do budoucnosti, neboť budoucnost se mohla rozhodnout každým okamžikem. Otcovská vláda by se postarala o vaše potomky v případě neštěstí. Nuže, komunismus má všechny tyto válečné přednosti. Vidíte přitažlivost, kterou má tento systém pro líné a neschopné. A proto si nemohu představit kontrarevoluci, jež by měla nějaký úspěch mezi Rusy. Dokud hlad nepřinutí Rusko, aby se odvrátilo od komunismu, věřím, že průměrný Rus bude dávat přednost komunismu s jeho neuvěřitelně nízkou životní úrovní před kapitalismem s jeho možností vysoké úrovně materiálního pohodlí.

Komunismus je naprosto morální. Klade zájem společnosti nad zájem individua. To je právě, co tak oslabuje Anglii v jejím poměru k Rusku, a co dělá Angličana tak nudným. Neboť Angličané jsou velmi dobrými občany, ale velmi nevyvinutými individualisty. V Anglii je mnoho pravých komunistů, ačkoliv si říkají konservativci. Angličané jsou jeřabí rasou, jež by mohla mít úspěch v komunismu, neboť mají staletý training v podřadění se individua společnosti. Lásky k politické svobodě a lásky k osobní svobodě jsou neslučitelné. Prvá tvrdí, že nejdůležitější věcí je společnost, druhá, že je jí individuem. Lenin znal své rodáky, když užil slavného výroku: „Dejte Rusovi sexuální svobodu a nebude chtít svobodu politickou.“

Láska k velikosti.

Komunistická strana začíná chápat, že svrhnout starý systém a rozvrátit kapitalistickou třídu v Rusku bylo poměrně jednoduchou věcí u srovnání s úkolem vykořenit z hlavy ruského dělníka nebo sedláka přesvědčení, že společnost je nepřátelská individuu, zabránit mu, aby si dělal, co chce. Hlavní úlohou druhé pětiletky je přeměna protisociálního Rusa na pravého komunistu. Lenin žil dost dlouho v úzkém styku se západní civilizací, než aby se nenakazil jejím neklidem, jenž jest příčinou i následkem jejího rozkladu: duševním neklidem z víry, že práce je svrchovaně cenná jen pro práci samu. Na štěstí pro budoucnost humanity není Rus ovládnán touto myšlenkou. Proto není třeba se znepokojovat výhledem, že z Ruska stane se ohromná Fordova továrna, plná lidských mravenců. Rusko může být průmyslovým úlem, ale většina včel jsou trubci.

Vedoucí jistého průmyslu v Rusku vyprávěl Američanovi o nové továrně, kterou jeho oddělení právě hodlá postavit. Poznamenal, že to má být největší továrna toho druhu na světě.

„Jak dlouhá bude?“ tázal se Američan.

„Stodeset metrů.“

„Pak tedy nebude největší na světě. V Detroitu je jedna, která je dlouhá stopatnáct metrů.“

Poslali pro architekta a nařídili mu změnit plány a vystavět továrnu dlouhou stovacet metrů.

Tato láska k velikým rozměrům není nic nového. Rusové se pyšní, že mají „širokou“ povahu. To se neuplatňuje jen ve světě materiálním, nýbrž i duševním. Rus má takovou schopnost odpouštět, že se někdy cítíte až malými. Ale když jeho široká povaha je spojena s mocí, jako je tomu dnes, stává se velikášstvím. Většina ohromných plánů sovětské vlády je výsledkem tohoto velikášství.

Fakta a Rusko.

Znáte historku o ceně, jež měla být udělena za nejlepší pojednání o slonu. Angličan šel strílet do Afriky, Němec studoval na universitě, Francouz navštívil zoologickou zahradu. Rus, ovšem, se utáhl do podkrovní světničky, vypil astronomický počet šálků čaje a za tři měsíce vytvořil pojednání o slonu. Pozůstávalo pouze z těchto dvou vět: „Slon. Existuje slon?“

Jinými slovy fakta nejsou tak podstatná pro Rusa jako teorie sama, která vyplývá z hloubi nebo temnoty jeho rozumu. Fakta, zevnější svět — to nezajímá Rusa. Jeho největší zálibou je „člověk“. Tak na př. dělnický klub v Moskvě. Na penězích nezáleželo. Dělníci si mohli postavit, co chtěli. A postavili tedy divadlo s připojenou k němu knihovnou. Svět myšlenek a myšlenkových hnutí má pro Rusa větší význam, než svět skutků nebo vnějších faktů. Rus je posledním člověkem na světě, jenž by byl ovlivňován fakty. Jeho vnitřní život je mu víc než mrtvé skutečnosti vnějšího světa.

Když pokračuje Rus od A do Ž.

Co jsem až dosud uvedl, jsou jen izolované vlastnosti ruské mentality. Jsou to prostě jen povrchové zvláštnosti anebo známky životního názoru naprosto odlišného od našeho? Vždy jsem cítil, že jsou to články jednoho řetězu. Teprve docela náhodou, když jsem četl článek Leninův o K. Marxovi, psaný r. 1914, přišel jsem na tuto větu: „Vývoj jde, abychom tak řekli, ve spirálách, ne v přímé linii: vývoj je nenapravitelný, katastrofický, revoluční.“

A zde je, myslím, klíč k ruské mentalitě. Řeší rovněž to, co mi bylo vždy záhadou, že Němec mohl být prorokem

ruských snah. Tím, že Marx napsal černé na bílém teorii, že není žádných permanentních faktů, že všechno je stálá změna, že tato změna nebo vývoj není jednotným, nepřetržitým a ustavičným procesem, nýbrž je závislý na ničení, prohlásil zásadu, jež byla po staletí ruskou nadějí do budoucnosti. Pro západ je tato myšlenka vývoje novou koncepcí, s kterou si můžeme rozumově pohrávat. Pro Rusy je tak samozřejmá, že ji prostě jen konstatují. Myšlenka vývoje destruktivního a nepravidelného je jim základem názoru na budoucnost a z toho vyplývá, že jejich výklad života je naprosto rozdílný od našeho, jenž je založen na víře, že vývoj je nepřetržitý stálý proces, poněmáhla realizace charakteristických prvků, jež nejsou nové, vždy existovaly, jenže nebyly zjevně viditelné.

My se máme za každou cenu vyhýbat ničení, neboť věříme, že pokrok je zajištěn jen zachováním toho, co bylo již vytvořeno. Nevěříme v základy. Vycházejíce z A, abychom dosáhli Z, víme, že zde nesmí být žádných mezer v řadě, jinak nemůžeme dosáhnouti svého cíle. Aby Rus dosáhl Z, musí nejdříve z A vytvořit chaos. Musí zničit A, protože se A nikdy nepřemění, podle něho, samo sebou v B. A zůstane vždy A, určitá skupina základních prvků. Jestliže jednotnost této skupiny je zničena, pak je dána možnost, je z tohoto chaosu něco vzejde. Nemusí to být nutně B. Může to být Q, nebo něco dosud vůbec neznámého. Hlavní věc je zničení, neboť to a jenom to umožňuje vývoj něčeho nového. My se bojíme neznáma. Jdeme dále pouze tehdy, když máme trochu jistoty, že tímto pochodem někam dojdeme. Rus miluje neznámo. Cokoliv nového je vždy lepší než to, co je. Tato láska k neznámu předpokládá hlubokou důvěru v sebe sama a víru, že život je dobrý. Časem cítíme, že náš poměr k životu je pesimistický. Bojíme se neznámého, neboť nevěříme, že život je dobrý. Naše zásada „Nejprve bezpečnost“ je zapřením života. Na štěstí pro Anglii někteří její synové neměli těchto zásad. Tito mužové stvořili její impérium.

Tento destruktivní poměr k životu je vyjádřen větou, kterou lze často v Rusku slyšet. „Zítřej začnu znova.“ My obyčejně neradi opouštíme všechny naše dřívější úspěchy, abychom se dávali do něčeho znova. Rus může se vzdát studia, postavení nebo intimního vztahu, neboť jakmile uvěří, že chybil, je bezúčelné pokoušet se o nápravu. Musí se to zničit a začít znova. Rus nemá žádné pevnosti v úmyslech. My věříme, že nějaká věc nebo situace se dá napravit, jestliže ponecháme nejlepší prvky a odstraníme špatné. Rus nevěří v nápravu. Věří v tvorbu. Ale aby tvořil, musí napřed zničit.

Mnozí pozorovatelé se shodují v tom, že Rusové mají fanatistický poměr k životu. Ale není to ono pasivní odevzdání Východu, vycházející z víry, že člověk je hračkou v rukou osudu. Rus věří, že může přeměnit život zničením nynější situace, ale nevěří, že by dovedl předvídat, co se vyvine z chaosu, jenž způsobil. A odtud prýští stále ta hamletovská náchylnost, zda to stojí za to, která nesmí být zaměňována s fanalismem.

Je Rus líný?

Pro poznání, jak názor na vývoj může působit na člověka, není lepšího oboru než každodenní práce. Všichni cizinci v Rusku se shodují v tom, že Rus je líný. Rus není líný. Dejte mu práci, ve kterou věří, a bude pracovat s takovou zuřivostí, jaké my nejsme schopni. Cizinci v Rusku vždy žasnou nad nějakou velkolepou stavbou, která však je obyčejně nedokončená: budovy, zahrady, staré továrny, které jsou v rozkladu z nedostatku bytí i jen malé péče. Nekonečně malá část energie, jež byla vynaložena na nové stavby, vrátila by těmto starým jejich užitečnost pro společnost. Ale

jsou ponechány rozkladu ne z nedostatku materiálu a práce, ale z nedostatku zájmu. My se pyšníme zachováváním historických budov a starých tradic, poněvadž cítíme, že jsme svázáni s našimi předky.

Nehistorisující země.

Rusko má tisíciletou historii. A přece je považováno za mladou zemi. Rus nemá žádné historie v našem slova smyslu. Nevěří, že je výslednicí historického vývoje svých předků. On je jediný svého druhu. On se vyvinul; proto je zde roztržka s minulostí! Proto nepocituje žádné uvědomělé potřeby zachovávat zbytky minulosti. Proto je zde jakási neúcta k minulosti, z níž vzniká přezíravý názor, že Rus je vandal. Naopak, je rozeným umělcem až po konečky svých prstů. Ale jeho životní názor, jeho chápání vývoje, že minulost není příčinou přítomnosti, mu ukládá jen nepatrný zájem o zachování otřelého šatu mrtvých dob. Nová situace si žádá nových výrazových forem. Proto připouští, aby bylo zničeno cokoliv, co náleží dávno minulému kultuře.

Proto dnes v Rusku vše, co nemá vztahu k panujícímu chápání civilizace, t. j. ke slávě pětiletky, nemá pro Rusa významu. Ale zatím, co se rodí nová kultura, mrtvola minulosti hnije. A proto my, cizinci v Rusku, s naším silným historickým smyslem, s naší vírou, že přítomnost je výslednicí minulých dějů, prožíváme mnohé duševní otřesy. Dnes proklínáme Rusko jako nejneschopnější a nejbez nadějnější zemi na světě. A zítra vydechne nad nějakým skvělým výtvozem techniky. Je to nesrovnalost neslučitelných věcí, jež námi otrásá. Neboť my potřebujeme jednotnost a kontinuitu, máme-li být duševně klidni. Ale kde my vidíme jen ničení a rozvrat, Rus vidí vývoj.

Ruská duše, která je nyní dosud v plenkách, namáhá se vyjádřit nový názor na skutečnost. Nezdá se mi, že hospodářské a politické experimenty sovětské vlády by měly nějakou trvalou cenu nebo přinášely nějaký velký příspěvek humanitě. Jsou to jen způsoby, jimiž překypující životnost nové mentality zápasí o svůj pravý výraz. Rusko si hraje jako dítě s hračkami, kterých my dorostlí si skutečně ceníme, hospodářstvím a politikou. Ale věřím, že jednoho dne vyroste a dá světu novou kulturu, již vyjádří svoji mentalitu v nejvyšší formě.

Ale toho dne už nebudu na živu. Neboť to potrvá mnoho desítek let, ne-li staletí. Rk.

dopisy

K věci Hanussen

Vážená redakce!

Dovolte několik poznámek k článku p. Gela, který v „Přítomnosti“ dovozoval, že Hanussen byl našim soudem právem osvobozen.

Když před lety začínal v Litoměřicích proces proti Hanussenovi, chtěl jsem napsati pro „Přítomnost“ článek s nápisem „Proč bude Hanussen osvobozen“; předvídal jsem, že soud se zde srazí s novou a neobvyklou látkou, a že zkoumání, zda jest Hanussen jasnovidcem či zda existuje jasnovidectví, zatlačí docela myšlenku, že i skutečný jasnovidce může při tom podvádět; tak přijde zkrátka i zkoumání otázky, zda přece nejde aspoň v některých konkrétních případech o podvody, tahání peněz z lidí pod záminkou jasnovidecké porady. Tento článek jsem nenapsal, protože jsem v písemném projevu velmi těžkopádný, nepohotový a neobratný. Ale je to škoda; dnes bych měl s těmito poznámkami snazší posici. Ale pár

poznámek musím i tak udělat, když p. Gel se o tom rozepisuje.

Když četnictvo bylo z obecnstva upozorněno na některé případy, nepřikročilo hned k zatčení. Udělalo nenápadnou zkoušku. Průvodci Hanussenovu (tuším Johnovi), který se zdržoval před vrcholným bodem přednášky (pokusy) mezi obecnstvem, vypravoval někdo docela vymyšlený, neskutečný příběh, jehož střed tvořila přítomná (a o věci informovaná) osoba. Při pokusu potom Hanussen (za doprovodu svého jasnovidického transu!) vyprávěl tento příběh — neskutečný, vymyšlený — jako jim zřenou událost. To rozhodlo pro četnictvo. (Z užívání podobné metody pak, tuším, právě John ve svém románu o Hanussenovi tohoto obvinil; a levicový tisk z Německa jej obviňuje podobně.)

Začalo soudní vyšetřování. Přicházely serie listů obviňujících i hájících, listů zklamaných i vděčných klientů. (Jako to bývá i při procesech pro nedovolené léčení!) Hanussen sám si vedl rozvážně a moudře. Hájl se: ujišťoval jsem každého, že výsledek jest nejistý; teprve když i potom na poradě trval, dostal jí. Nezaručoval jsem nikomu nic, žádné veliké sliby jsem nedělal. Toto hájení všemi postiženými potvrzeno nebylo. Někde došlo k placení ordinací rychleji než podle tohoto složitého schématu. Při oněch 10.000 Kč, které nedostal, šlo, tuším, o kasetu s bohatým obsahem. Hanussen prohlásoval jasnovidně, že spatřuje bahno — další činnost chtěl rozvinout po obdržení peněz. Na otázku obchodníka, že mu nejde obchod, co má dělat: „Nechat toho.“ Výsledek vyšetřování: podána obžaloba, proces.

Hanussen si nadále vedl obezřetně a moudře, proti heslu „mnoho nepřátel, mnoho cti!“ Svědci přistupovali, ohlašovali nároky. Hanussenův obhájce je ihned a v hotovosti vyrovnával; s gestem ne provinilce, ale kavalíra. K jednomu ze svědků pronáší žoviálně, vytahuje peníze z kapsy: „Víme, že jste chudý muž!“ Jenom u jednoho pronáší Hanussen zklamaně: „I tomu mám vrátet, když jsem mu uhodil!“ Jsou výpovědi, kde rozhoduje méně logická mluva faktů a více akcent, který vyrazí usmířenost nebo zloba. Metoda Hanussenovy obhajoby v prvním stadiu procesu láme nebezpečné hroty. A potom přichází pokus.

Tuším, že postup, t. j. jednotlivé druhy pokusu (ne jednotlivosti), byl navržen obhájcem; byl bych považoval za svou povinnost pokus v této formě zamítnout pro jeho naprostou bezvýznamnost. Úlohy, které Hanussen dostal k řešení, byly vlastně telepatické experimenty, sám jsem viděl od neprofesionálních telepatů provedeny věci daleko složitější, rovněž za dostatečné kontroly. Ale tyto věci nedokazují jasnovidectví! Kdyby byl dal soud Hanussenovi řešit úkoly z vyšší matematiky, anebo provádět salto mortale na hrazdě, byl by to rovněž úkol účtyhodný a takový, který většina z nás nedovede — ale důkazem jeho jasnovidectví by nebyl. Zrovna tak provedené pokusy. Vždycky v nich jde o věci, které ve vědomí lidí jsou a které jsou provádějícím zprostředkovány telepaticky či mediem písma, vždy o věci, které jiní vědí. Ale ve skutečnosti mělo jít o otázku: zná Hanussen věci, kterých jiní neznají, které nejsou v jejich vědomí? Neboť jedině to může legitimovat jeho placené soukromé ordinace! Ani jeden z provedených pokusů se této otázce neblíží!

Soud mohl provést pokusy, které mohly přinést snad více světla! Bez nákladu, bez hluku, dokonce bez kontroly.

V téže době, kdy nadšení přívrženci v Teplicích přísahali málem na Hanussenovu neomylnost, zmizelo u Teplic strážníkoví dítě; beze stopy, nebylo nalezeno dodnes, prohledány kanály, úkryty, marně — rodiče nemají ani té jediné jistoty, kterou by si přáli mít: že je mrtvé. Objevení stopy, kterou by další zjištění mohlo pak objektivně přezkoumat, mohlo být vhodným úkolem pro jasnovidectví. (Pro povšechnou psychosu je příznačné, že teplotičti obdivovatelé, vědoucí o této dětské tragedii, jásající nad nalezením klíče v soudní síni, si vůbec ani v hovorech, jak jsem je mohl sledovat, nepřipustili myšlenku, že by to byla úloha pro Hanussena. Soud nestál nad touto psychosou.

Soud mohl klidně tuto a podobné úlohy dát k řešení bez jediného kontrolního opatření. Pokud by o další případy byla nouze, uložit na př. 10 prvních čísel, jež vyjdou v několika zrovna konaných loteriích; s odevzdaným a třeba zapečetěným a chráněným řešením pak jenom čekat až do dne tahu, do té doby klidně líčení odročit. Výslovně pravím, že by pak stačilo něco přes 50% úspěšných údajů, aby soud mohl říci „přece jenom něco dokázal“.

Ale říci: „dokázal telepatické schopnosti a proto může být něco na jeho jasnovidectví, anebo si to mohl aspoň myslit“, odůvodněno není. Uznáváme, že rozsudek mluví krásně; ale mluví vedle.

„V pochybnostech raději rozhodnout ve prospěch obviněného“, to jest ten pravý důvod osvobození Hanussenova, a jest možné, že by se k němu dospělo i při uvážení všech věcí, které v těchto poznámkách uvádím; neboť podvodný úmysl se skoro nikdy bezprostředně nezjistí, na ten se vždy jen usuzuje, a zrovna zde jest dáno veliké pole pro užití zmíněné zásady.

Souhlasíme ovšem s tím, že soud tam, kde nedospěje k přesvědčení o vině, nebude zavírat „pro jistotu“. Ale jest zde aspoň úkol pro zákonodárce. Není dobře možné, aby lidé s telepatickým talentem mohli beze všeho udílet placené jasnovidické porady, a vznikne-li podezření, že vědomě klamou, říci: „Věda ještě nepromluvila, nic nám nemůžete dokázat!“ (Ani telepatie, ani jasnovidectví nezaručuje charakter!) V případě Hanussenově — a to s ním smíruje — aspoň nikdo nakonec nepřišel o peníze! Ale kdo ví něco o lesku a bídě, vzeštnu a pádu profesionálních telepatů, bude to považovat za mimořádné štěstí.

Zákonodárce by pak musil říci: „Jasnovidické porady, dávané za peníze, jsou již samy o sobě trestné; zadarmo může každý ordinovat, jak chce!“ Tento druh „trestání pro jistotu“ známe: takto se postupuje při nedovoleném léčení i přírodních a zázračných lékařů. Není to nic absurdního. Znamená to ovšem, že se občan chrání tak trochu jako dítě; viz také zákon o obchodech splátkových! Neboť z fikce, že jde o uvědomělé, rozumné atd. občany se vychází jen někdy! To jest ale jiná kapitola.

Hanussenův úspěch byl úspěchem obezřetné a prozíravé obhajoby, která vyhrála, protože se nehnila slepě čelem proti zdi. Přejeme československé justici renomé co nejlepší; ale rádi bychom je opřeli o pilíře trochu jistější než Hanussenův proces! S úctou J.

Akademická inteligence doplňuje své knihovny v Ústředním studentském knihkupectví a nakladatelství, v Praze II., Spálená ul. 20, Pasáž, telefon 32195.

K zařízení vzorné kanceláře a pracovny

je nezbytným: praktický ocelový nábytek „VÁGNERSTYL“, osvědčený dubový nábytek „JERRY“, psací, rozmnožovací a počítačící stroje, jakož i veškeré ostatní kancelářské potřeby od firmy

K. Vágnér. Brno - Česká 16.